

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

RIGORÓZNÍ PRÁCE

ANDRAGOGIKA

Mgr. Naděžda Mrňavá

**ALTERNATIVNÍ POSTUPY A SANKCE JAKO FORMA
PREVENCE KRIMINALITY**

Praha 2011

COMENIUS UNIVERSITY PRAGUE

RIGOROSUM THESIS

ANDRAGOGY

Mgr. Naděžda MRŇAVÁ

ALTERNATIVE PROCEDURES AND SANCTIONS AS A
FORM PREVENTION OF CRIME

Praha 2011

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená rigorózní práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracoval samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpal, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

Praha, 27. ledna 2011

Mgr. Naděžda MRŇAVÁ

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat kolegyni Ing. Jarmile Gabrielové za konzultaci, kontrolu a posouzení.

ANOTACE

Tato rigorózní práce se zabývá trestem, vězeňstvím, prací s vězni a problematikou alternativních trestů. Cílem práce bylo ukázat na změny postojů k trestání a výchovnou efektivitu alternativních postupů a alternativních trestů. Jako cíl si vytyčila dokázat, že alternativní sankce jsou prevencí kriminality. Svého cíle dosáhla podáním základního přehledu o alternativních postupech v trestním řízení a o ukládaných alternativních trestech. Za její přínos lze považovat dokázání skutečnosti, že ve vhodně zvolené kauze je působení alternativní formy trestu výchovně efektivnější.

KLÍČOVÁ POJMY:

Alternativní tresty; mediace; prevence; probace; programy; systémy; vězení.

ANNOTATION

This rigorous study is focused on the punishment, prison services, treatment with the prisoners and problematic of alternative punishments. The main aim of the study is to point out the effectiveness of alternative procedures and punishments. It is meant to prove the alternative sanctions as a functional prevention of criminality. As well as to give the primary summary of the alternative procedures during criminal trial proceedings. The contribution of this work may be the matter of fact that in well-chosen cases, proper alternative form of punishment can be much more effective.

Defined notions:

Alternative punishments; meditation; prevention; probate; programs; systems; prison.

OBSAH

ÚVOD	10
1. KRIMINALITA JAKO SPOLEČENSKY NEŽÁDOUCÍ JEV	12
1.1 Hodnotová hierarchie a orientace	14
1.2 Pojetí normy	15
1.3 Společenské normy a sociální deviace	19
1.4 Sociální deviace	19
1.5 Prevence kriminality	20
2. TREST, SPOLEČENSKÁ FUNKCE TRESTU, SANKCE A CÍLE TRESTU	23
2.1 Význam trestu	27
2.2 Cíle trestu	29
2.3 Morální funkce trestu	31
2.4 Dnešní nazírání na funkci trestu	32
2.5 Výkon trestu odnětí svobody	32
2.6 Vyloučení a izolace	34
2.7 Všeobecná prevence	35
2.8 Náprava, resocializace	35
2.9 Účinnost trestu	36
2.10 Tresty a ochranná opatření	37
2.11 Působení alternativního trestu na odsouzeného	38
2.12 Práce s odsouzeným v uloženém alternativním trestu ..	39
2.13 Přehled alternativních sankcí v českém trestním právu .	40
3. HISTORIE TRESTU.....	43
3.1 Trest ve starověku	43
3.2 Trest ve středověku	43
3.3 Trest v dobách osvícenství	46
3.4 Trest ve vznikající kapitalistické společnosti	47
4. PRÁCE S ODSOUZENÝMI VE VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY	48

4.1 Reintegrace, náprava odsouzených.....	48
4.2 Programy zacházení	48
4.3 Programy pracovní	51
4.4 Programy vzdělávací.....	52
4.5 Programy volnočasové	53
4.6 Programy tréninkově-terapeutické.....	54
4.7 Extramurální programy	55
5. VĚZENÍ JAKO SOCIÁLNÍ SYSTÉM	55
5.1 Penologická koncepce	56
5.2 Druhy vězení	57
5.3 Počátky americké vězeňské soustavy.....	59
5.4 Progresivní vězeňský režim	62
5.5 Elmirský režim	62
5.6 Borstalský režim	63
5.7 Vězení 20. a 21. století	65
5.8 Současná koncepce českého vězeňství.....	68
5.9 Novela trestního zákoníku 2010	71
5.10 Současné vězeňství v Čechách	74
6. ALTERNATIVNÍ SANKCE OBECNĚ A V ČESKÉM TRESTNÍM PRÁVU.....	79
6.1 Druhy alternativních trestů.....	80
6.2 Alternativní tresty v užším pojetí.....	81
6.3 Alternativní tresty v širším pojetí	82
6.4 Další alternativy	83
6.5 Alternativní tresty v západoevropských zemích	84
7. PROBAČNÍ A MEDIAČNÍ SLUŽBA ČESKÉ REPUBLIKY JAKO REALIZÁTOR ALTERNATIVNÍCH TRESTŮ	86
7.1 Probace	88
7.2 Přístupy k účastníkům probačního řízení.....	89
7.3 Probační dohled nad odsouzeným.....	90
7.4 Pracovníci Probační a mediační služby České republiky...	91

7.5 Probační programy	92
7.6 Probační dohled	93
7.7 Účel a cíl probačního dohledu.....	94
7.8 Mediace	94
7.9 Mediace v trestním řízení	96
7.10 Narovnání dle § 309 trestního řádu.....	97
7.11 Podmíněné zastavení dle § 307 trestního řádu	99
7.12 Smysl a cíle mediace	104
7.13 Význam Probační a mediační služby České republiky..	105
ZÁVĚR.....	107
Resumé	110
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	112
SEZNAM PŘÍLOH	120

ÚVOD

Kriminalita je společensky nežádoucí jev, kterým se zabývá řada vědeckých disciplín. Zejména se zabývají jejími příčinami, důsledky, možnými způsoby nápravy v maximální možné míře se jí snaží pochopit, popsat stav a i pokud možno eliminovat ze společnosti.

Na přelomu 20. a 21. století se v celosvětovém měřítku reformuje trestní právo. Reformy jsou spojeny s hledáním nových cest řešení trestné činnosti. Hledají se takové postupy, které by nahradily či doplnily zastarávající a nepružné postupy při projednávání trestních věcí.

Dochází k přehodnocování systémů státní reakce na páchanou trestnou činnost a vymezují se nové priority v oblastech trestně právních postihů jak mladistvých, tak dospělých pachatelů trestné činnosti.

Po roce 1989 se v ČR odtabuizoval přístup ke kriminalitě a delikventnímu jednání. V důsledku tohoto se změnil přístup k jedincům s poruchami chování. Jejich selhání nejsou již řešena pouze represivně formou uložení trestu odnětí svobody, ale jsou voleny nové alternativní cesty práce s nespolečensky se chovajícími jedinci. Novelami trestních kodexů přijímanými postupně v devadesátých letech se značně rozšířily možnosti pro využití netradičních alternativních postupů.

Přístup k osobám dotčeným trestným činem má interdisciplinární charakter.

Tématem této rigorózní práce je „Alternativní sankce jako forma sekundární prevence kriminality“. A protože název obsahuje termín alternativní sankce, je jedním ze základních cílů této práce poskytnout výčet všech alternativních sankcí a upozornit na způsoby jejich realizace a to tak, že bude zdůrazněn prvek prevence kriminality.

Práce si rozhodně neklade za svůj cíl postihnout do úplných detailů činnost Probační a mediační služby České republiky, jejíž náplní práce je právě realizace alternativních trestů a alternativních procesních postupů.

Jejím cílem je upozornit na výchovně působící momenty při užití alternativních procesně právních postupů v přípravné fázi trestního řízení při přípravě podkladů pro možnost užití diverze v trestním řízení. Dále chce upozornit na výchovnou efektivitu při uložení alternativní trestní sankce.

Problematika trestního práva stále zůstává z velké části doménou historiků práva, respektive setrvává v relativně úzkém zajištění regionálně orientovaných studií "kriminality". Přitom normativní, legislativní vývoj, formování novodobých trestněprávních doktrín či kritického myšlení, stejně jako akta kriminálních soudů, tvoří nedílnou součást dobového (sociálního a politického) myšlení i kultury.

Lidé si vždy přáli, aby jejich vztahy byly spravedlivé, aby silnější neutiskoval slabšího. Proto postupně vznikalo právo jako souhrn norem, kterými se řídil život společnosti. Ideál spravedlnosti přetrvává a je to vlastně jakési měřítko, kterým hodnotíme stávající právní normy – zda nám připadají dobré čili spravedlivé, nebo špatné – nespravedlivé. Kdykoli se střetnou dva protichůdné zájmy, nebo je spáchán přestupek či trestný čin, musí zasáhnout rozhodčí a vyřešit spor, zjednat nápravu a udělit viníkovi trest. Tím rozhodčím je soudce, který vynáší rozhodnutí. Tato jsou závazná pro všechny zúčastněné strany.

1. KRIMINALITA JAKO SPOLEČENSKY NEŽÁDOUCÍ JEV

První kapitola má za cíl seznámit se základní terminologií, jako je kriminalita a její příčiny, delikventní chování a možné využití diagnostiky.

„Kriminalita – zločinnost, souhrn trestné činnosti za určité období v určité oblasti“ (Petráčková, V., Kraus, J. 1998, s. 431).

Delikventní chování je podskupina antisociálního chování. Vždy se jedná o porušení zákonů dané země.

„Kriminalita – negativní společensko – historicky podmíněný jev tvořený souhrnem jednání, jehož důsledkem je trestná činnost ...“ (Hartl, P., Hartlová, H., 2000, s. 278).

Delikventní, tedy kriminalizované chování, je kvalifikováno podle legislativy daného státu a na základě toho jsou ukládány i patřičné sankce.

„Delikvence - obecné označení pro činnost porušující zákonné nebo jiné normy chování. Obvykle se pod tímto pojmem rozumí protisociální chování v širším slova smyslu než kriminalita.“ (Pipeková, J., 1998, s. 189).

V případě, že budeme souhlasit s tím, že delikventní chování je antisociální, tak musíme přijmout skutečnost, že není možné, aby si antisociál, ve větší míře, uvědomil následky svého chování.

Etiologie poruch chování v obecné rovině je stejná jako etiologie delikventního chování. V minulosti byla řada snah vytvořit typický model a strukturu kriminální osobnosti. Diagnostiku určují jednotlivé znaky, protože jednotný model nebyl zatím vytvořen. Využitelným znakem pro odhalení kriminální osobnosti je uplatnění kognitivního způsobu.

Vágnerová k tomuto uvádí základní znaky způsobu uvažování. Podle Vágnerové jsou hlavní atributy tohoto myšlení tyto:

„Zkreslená interpretace vlastního chování. Jde především o působení obranné racionalizace, která vylučuje negativní hodnocení.

Odblokování, tj. působení obran nejenom minulého chování, ale i ve vztahu k budoucnosti, např. alkoholem je zahnána obava z následků plánovaného činu. Důsledkem takového přístupu, který zjednodušuje a pozitivně zkresluje situaci, je odstranění zábran a zvýšení pravděpodobnosti dalších trestných činů.

Pocit privilegovanosti a z něho vyplývající nezávaznosti jinak obecně platných norem.

Zjednodušené sociální hodnocení, které rozlišuje pouze lidi slabé a silné. Recidivista pak má zvýšenou potřebu moci jako důkaz síly. Takto zkreslené hodnocení společnosti, a své vlastní pozice v ní, podporuje bezohlednost a násilné prosazování vlastního uspokojení.“ (Vágnerová, M., 1999, s. 418).

Dále hovoří o sentimentalitě a sklonu k povrchním citovým vztahům, které postrádají jakoukoli odpovědnost. Typickým znakem emocionality delikventů je neochota se něčeho vzdát.

Taktéž superoptimismus, může velmi výrazně zkreslovat úsudek, který není adekvátní dané situaci. Někteří recidivisti se domnívají, že nemůžou být „chyceni“, nicméně praxe ukazuje, že jsou nakonec většinou dopadeni. Kriminální recidivista má také citově ovlivněné hodnocení, které podporuje egocentrický výklad určité situace. Právě

tento aspekt vytváří pravděpodobnost neustálého opakování trestných činů. Takovýto jedinec se domnívá, že byl chycen náhodně a ze situace se nepoučí.

V případě kognitivní indolence, jde o určitou variantu kognitivní rigidity. Znakem je orientace na přítomnost a neochota přemýšlet o budoucnosti.

Další znaky jako diskontinuální myšlení, neschopnost trvalejšího názoru a jednoduchá ovlivnitelnost vnějšími vlivy vede k akcentaci významu přítomnosti a bagatelizaci, až dokonce ignorování minulosti i budoucnosti. Tento způsob myšlení neumožňuje pochopit souvislosti a vztahy, které jsou potřebné k adekvátnímu hodnocení situace. Nezralý egocentrismus takovéto osoby je zaměřen na přítomnost a momentální, uspokojení vlastních potřeb.

1.1 Hodnotová hierarchie a orientace

Hodnotový systém jednotlivce tvoří hodnotová hierarchie a orientace. Pořadí na tomto žebříčku určují potřeby každého jedince. Můžeme použít následující dělení potřeb:

Do základních (tj. biologických) potřeb patří např. jídlo, pití, spánek a potřeba bezpečí.

Do sociální (tj. psychické) skupiny patří např. potřeba seberealizace, lásky a sociálního bezpečí.

Jednou z nejznámějších hierarchií potřeb je dělení potřeb podle amerického psychologa Maslowa. Potřeby jsou rozděleny na fyziologické, bezpečí, lásky a sounáležitosti, uznání a seberealizace.

Byť může být hodnotový žebříček lidí zcela odlišný, určité hodnoty vyznávají lidé v průběhu života beze změny. Hodnotová hierarchie znamená určitý žebříček hodnot jednotlivce nebo skupiny.

Nejenom jednotlivci, ale i skupiny si cení určité hodnoty a je pro ně zcela nepřijatelné, aby je ostatní ohrožovali nebo dokonce ničili.

Podobným způsobem je chráněn i lidský život, demokracie a kulturní dědictví. Takto významné hodnoty jsou přísně chráněny a jejich ničení či ohrožení je trestáno. V tomto kontextu můžeme hovořit o superhodnotách, kterými jsou život, zdraví a mír. Dále o hodnotách společenských, skupinových nebo obecných. U skupin, které vykazují sociálně patologické rysy, je hodnotová orientace v určité míře v rozporu s uznávanými společenskými normami a morálními kodexy.

1.2 Pojetí normy

Celá tato kapitola vychází z Kantovy filozofie. Podle Kanta se člověk již rodí s vrozenými formami, člověk svět poznává prostřednictvím smyslů a vrozených intuicí. Dobré rozhodování a jednání je z povinnosti, což je „nutnost jednání z úcty k zákonu“.

„Jednej tak, jako by se maxima tvého jednání měla na základě tvé vůle stát obecným přírodním zákonem.“ (Kant, I., Základy metafyziky mravů, s. 84).

Statistické pojetí normy

Statistická norma pojímá jevy ve společnosti tak, jak se ve společnosti většinově vyskytují a jak jsou vnímány v souladu se zažitými standardy. Nejčastějším hodnocením je průměrná hodnota jevu. V případě, že se jev výrazně odchyluje od průměru, je vnímán mimo normu. Tyto odchylky mohou být samozřejmě jak pozitivní, tak negativní. Čím více je daný jev nebo jeho intenzita vzdálen od průměru, tím více je hodnocen jako mimo normu. V tomto pojetí jde samozřejmě jak o pozitivní, tak negativní odchylky. Lidé, kteří byli obdařeni neobyčejnými schopnostmi a mají zvláštní nadání, jsou obdivováni. Toto se týká například špičkových sportovců nebo skvělých hudebníků.

Lidé, kteří se odchyľují od normy, mohou být samozřejmě také odsuzováni nebo zatracováni. Jako příklad bychom mohli uvést extrémisty.

Významnou roli v určení skutečnosti, která je normální a která se jí vymyká, sehrávají v dnešní době média. Proto hovoříme o tzv. mediální normě.

Ideální pojetí normy

Máme snahu přibližovat se určité ideální normě. Ta však může výrazným způsobem zkreslit skutečnost. Jestliže zvolíme jako normu jedince, který mluví plyně několika jazyky, bude se nacházet většina lidí mimo stanovenou normu. Člověk, který umí mluvit plyně nejméně čtyřmi cizími jazyky, pak velká většina členů společnosti bude na základě tohoto pojetí stát mimo normu. Toto pojetí normy bývá někdy označováno slovy „ani mnoho – ani málo“.

Funkční pojetí normy

Společnost považuje za normální stav, kdy jedinci plní stanovené nároky a požadavky. Samozřejmě, že individuální vnímání skutečnosti a postoj k nim může být pro jedince hodně rozdílný dokonce i stresující.

Individuální (subjektivní) pojetí normy

Odvíjí se od osobnosti jedince a je důležitou součástí sebehodnocení. Roli tedy hraje intelekt, vzdělání, dosavadní zkušenosti a charakter.

Sociální normy jsou množinou pravidel, které společnost přijala. Tato pravidla (normy) jsou normy, které prosazují lidé, kterým byla

svěřena moc. Tzn., že mají vliv na armádu, policii, ovlivňují ekonomiku. Určité pravidlo se může stát normou tehdy, jestliže je přijato většinou společností. Zde je třeba uvést zejména právní normy, které mají celospolečenskou platnost. Do této kategorie můžeme zařadit různé právní předpisy, jako třeba zákony, vyhlášky aj.

I menší skupiny si stanovují svá pravidla a normy. Jedná se o různá zájmová sdružení (myšlivci, rybáři, včelaři, zahrádkáři a další), stejně jako jiné organizace a skupiny občanů (členové politických stran, bytových družstev aj.). Dodržování norem je společností kontrolováno a také sankcionováno.

Sociálně deviantními skupinami nazýváme seskupení jedinců, kteří uznávají zcela odlišné normy, rozdílnou morálku. Také by bylo možné říci, že tyto skupiny v některých případech žádné normy neakceptují. Do této kategorie spadají různé teroristické skupiny, gangy, ale také nacionalistická hnutí nebo náboženské sekty.

V některých případech nejsou členové těchto minoritních skupin vůbec nápadní, vypadají jako slušní občané, nicméně se podílí na kriminálních či teroristických aktivitách. Velmi podobná situace je dnes u mafie, která používá vraždy a teror pouze zřídka. V současnosti je orientována na korupci státního nebo mocenského sektoru.

Osobní norma

Osobní normou je to, co si jedinec sám pro sebe určí. Osobní normy mají vztah k normám sociálním a vzájemně se prolínají. Zároveň se vztahovat ke skupině (např. od těchto lidí se distancují) nebo jen k sobě samému (např. způsob oblékání, životní návyky a tak dále).

Sociální normy dělíme na společenské zvyky (obyčeje), mravy, zákony a tabu.

Společenské zvyky (obyčeje)

Je možné definovat jako názor, co je ve společnosti vhodné a co není. Ten, který zvyky dodržuje, je pokládán za slušného člověka, kdo je porušuje, je za nevychovaného a neslušného. Jejich součástí jsou i běžné (zvykové) formy chování a tradic, které skupina dodržuje a realizuje, i když jejich vynucení nebývá přesně stanoveno. Obyčeje se v průběhu doby mění a liší podle jednotlivých kultur. Sankcí může být, slovní napomenutí, ironie, projev nespokojenosti

Mravy

Určují, co je v dané společnosti mravné a co nemravné. Je v nich obsažen také prvek dobra a zla. Uvedený pojem má stejný význam jako společenská morálka, která je založena na uznávaných společenských hodnotách a také se jimi posuzuje.

Na rozdíl od právních norem nemá morálka celospolečenský rozsah. Určité skupiny obyvatelstva mají svoji specifickou, skupinovou morálku. I když v mnoha případech je porušení morálky zároveň porušením právní normy, většinou tomu tak není a tomu, kdo morálku porušuje, hrozí postih od skupiny, od společnosti. Ty spočívají v kritice, v projevech nesouhlasu okolí, opovržení, silnému pobouření až po vyloučení jedince z dané skupiny. V ideálním pojetí by se měla morálka co nejvíce překrývat s právem

Zákony

Jsou normy a předpisy, při jejichž nedodržení jsou institucemi uloženy sankce. Jedná se například o soudy, správní orgány aj. Formalizují způsoby chování a jsou jimi zpravidla chráněny významné hodnoty, vyznávané společností. Porušení těchto norem společnost většinou odsuzuje, pachatelé jsou institucionalizovaně trestáni. Tj. například pokuta, trest odnětí svobody.

Tabu

Slovo tabu je polynézského původu a vyjadřuje nedotknutelnost, posvátnost. Lidé je spojují převážně s tím, co je v dané společnosti v největším rozporu se společenskou morálkou a tím i zákony. Jedná se například o kanibalismus, incest, mučení dětí aj... Porušení tabu vyvolává ve společnosti nejsilnější projevy odporu.

1.3 Společenské normy a sociální deviace

Je samozřejmé, že každá společnost uznává určité normy., které usměrňují chování členů společnosti, ale i celých skupin. Součástí společenského života jsou normy, které se prosazují „samy“. Jsou to třeba pravidla slušného chování, oblékání apod. Dodržování některých norem je vyžadováno a také kontrolováno příslušnými institucemi, jako jsou soudy, policie apod. Přijetí norem a pravidel je vlastně dohodnutý a akceptovaný společenský konsensus.

Na normy je možné se dívat i z jiného úhlu pohledu, je možné je chápat jako něco, co se smí a nesmí. Normy a pravidla se v historickém i kulturním kontextu stále vyvíjejí a přizpůsobují se aktuální situaci.

1.4 Sociální deviace

Sociální deviace obsahuje velkou škálu sociálních jevů, jako jsou kriminalita, prostituce, sebevraždnost, vandalismus, alkoholismus, drogové závislosti, týrání a zneužívání dětí, politický nebo ideologický extremismus.

Sociální deviaci můžeme chápat jako odchylku od společenské normy, a to nejenom v kontextu právním, ale také morálním nebo

náboženském. Nejedná se vždy o negativní odchylku. V úvahu připadá i pozitivní odlišnost.

Psychologické teorie sociálně deviantního chování směřují v současnosti ke konstituování mezioborové teorie, která odráží prvky deviantního chování, tedy biologické, psychologické a sociální. V této souvislosti jsou zkoumány takové faktory a jevy, jako nedostatečná socializace, deprivace v dětství, afunkční a dysfunkční prostředí rodiny, agresivita, nedostatek morálních zábran. Snahou je vytvořit účinné mechanismy, které povedou ke snížení kriminality, ale také drogové závislosti, především u mladé populace. Na tyto skutečnosti je třeba se dívat i z pohledu medicínského, psychiatrického, eventuelně kriminalistického.

1.5 Prevence kriminality

Tato práce se snaží prokázat, že jedním z prvků prevence mohou být i alternativní tresty. V této souvislosti je třeba vyhodnotit jednotlivé úrovně prevence a možné způsoby předcházení. Nutným předpokladem je uvědomit si, jaký byl kriminogenní faktor, který situaci způsobil.

„Prevence – Soubor opatření zaměřených na předcházení nežádoucím jevům. V pedagogice je velmi důležitá např. prevence násilného jednání, užívání návykových látek a vzniku závislostí, v školní praxi i prevence úrazů aj.“ (Průcha, J., Walterová, E., Mareš, J.: 1995, s. 167)

„Prevence předcházení nežádoucím jevům, nehodám, úrazům, nemocem aj., rozlišuje se a) prevence primární – předcházení ohrožujícím situacím v celé sledované populaci, je buď nespecifická, kt. podporuje žádoucí formy chování obecně, n. specifická, zaměřená proti

konkrétnímu riziku, např. předcházení prvnímu kontaktu jedince s drogou, zdravotní výchova ve školách, např. pomocí besed, peer – programů, příruček, plakátů apod., b) prevence sekundární – zaměřuje se na rizikovou skupinu zvláště ohroženou negativním jevem, např. prevence AIDS mezi prostitutkami a prostitutky, c) prevence terciární, zaměřená na jedince, u nichž se už negativní jev projevil, snaha o zmírnění následků problémového jevu, např. snaha zabránit recidivě protizákonného jednání mladistvých delikventů, může mít i podobu tzn. cesty menšího zla (např. metadonový program, heroinové kliniky, výměny injekčních jehel toxikomanům n. zajištění jejich zdravotních prohlídek) ...“ (Hartl, P., Hartlová, H., 2000, s. 450)

Etopedická diagnostika staví na základních defektech jedince, jež způsobují vznik defektivy a závadového jednání. U handicapovaného jedince může způsobit problémové sociální vztahy defekt orgánový nebo funkční.

Speciální pedagogika klasifikuje poruchy podle určitých kritérií. Těmito kritérii jsou odlišnosti, jako např. nápadné chování, různé asociální poruchy a antisociální chování, které je možno charakterizovat jako delikventní nebo kriminální.

Prevence kriminality v úrovni primární prevence spočívá zejména v tom, že je nutné rozvíjet u každého jedince mravní složku osobnosti. Je nutné, aby si objekt výchovy již od útlého věku uvědomoval, jaké chování je mravné a jaké nemravné. Při správných výchovných postupech se buduje žádoucí žebříček hodnot. V rámci výchovy v rodině a ve škole by u objektu mělo být posilováno právní vědomí. Objekt výchovy by měl být postupně seznamován s tím, které chování je chování kriminalizované, které je kriminalizovatelné a které je správné – mravné, a tak by se fixovaly žádoucí návyky. Nedílnou součástí tohoto procesu výchovy a to již bez ohledu na věk objektu, je sociální prostředí, v němž se nachází.

Sekundární prevence kriminality zaměřená na rizikovou skupinu je u nás realizována především až v době, kdy se osobnost již chová delikventně. Naprosto chybí plošná sociální síť, která by prováděla depistáž jedinců tendujících k delikventnímu chování. Existují jednotlivé programy předcházející delikventnímu chování, ale tyto jsou zaměřeny obecně na rizikové skupiny obyvatel, například na rómské etnikum, nejsou ovšem systémovým řešením.

Terciární prevencí kriminality je práce se samotnými pachateli trestné činnosti, práce s jedinci, kteří vykazují delikventní chování. V praxi se jedná o realizaci programů zacházení s odsouzenými do výkonu trestu odnětí svobody, jejichž cílem je reintegrace odsouzených do společnosti a realizace probačních resocializačních programů v uložených dohledových trestech nespojených s odnětím svobody. Terciární prevencí lze rozumět práci s pachateli trestných činů, kteří jsou již odsouzeni k výkonu trestu a to trestu odnětí svobody, ale i výkonu trestu alternativního.

2. TREST, SPOLEČENSKÁ FUNKCE TRESTU, SANKCE A CÍLE TRESTU

Trest je prostředkem působení na jedince, kteří nedodržují stanovené normy. Má odstrašující i výchovný účinek. Společnost se tímto způsobem brání kriminálnímu jednání ve společnosti.

Snahou výchovné práce s odsouzenými je vytvoření pozitivních návyků a změna nežádoucího chování.

Praxe ukazuje, že velká část pachatelů není příliš aktivní a nemá žádné koníčky. Nejsou také schopni odhadnout své možnosti a začlenit se do společnosti. Diagnostika pomáhá vytvářet předpoklady pro efektivní výchovné působení.

Postupy výchovného působení jsou přizpůsobeny mnoha aspektům, jako je věk pachatele, míra jeho narušení, mentální vybavení, sociální prostředí, ze kterého delikvent vzešel aj

Výchovná práce si klade za cíl zabránit či snížit riziko recidivy trestné činnosti. V průběhu výkonu trestu, ev. výkonu alternativního trestu, se řeší konkrétní problémy pachatele.

Ve výkonu trestu odnětí svobody je často využívána skupinová terapie. Ve výkonu alternativního trestu je využíván profesní rozhovor. V tomto případě se nejedná o terapii v pravém slova smyslu, neboť velká část probátorů není vyškolenými terapeuty podle probačního resocializačního programu /příloha A/.

Jedná se o prevenci v pravém slova smyslu., aniž by byla zohledněna forma uloženého trestu. Jedná se o práci s narušenými jedinci, u kterých by mělo dojít k nápravě negativního chování. U pachatelů trestné činnosti je posilováno právní vědomí. Snahou je předejít recidivě jejich chování. Toto snažení naráží na řadu problémů, se kterými se potýká jak vězeňská služba, tak služba probační.

Společným problémem je nedostatek pracovníků. U probační služby jde o personální nedostatek pracovníků, u vězeňské služby jde mnohdy i o malý počet kvalifikovaných pracovníků. Dalším problémem je nedostatek materiálních a finančních zdrojů. Bohužel i tyto okolnosti jsou mnohdy překážkou, které ovlivňují dosažení cíle.

Na základě komparace práce s pachateli ve výkonu testu odnětí svobody a ve výkonu alternativního trestu, lze konstatovat, že ve výkonu alternativního trestu je možné předejít racionalizaci trestné činnosti. Odlišně je tomu u trestu odnětí svobody.

Uložený trest, který je racionalizován, lze zařadit do těchto pěti skupin:

Popření odpovědnosti:

pachatelé považují zločin za nehodu, nebo viní ze svých činů faktory, na které nemají vliv - na svou výchovu, jak s nimi zachází společnost atd.

V době, kdy probíhá alternativní trest, je s pachatelem diskutován motiv trestného činu, jeho okolnosti a další varianty řešení dané situace. Hledají se skutečné příčiny, proč k trestnému činu došlo. Podstatou je odpovědnost, která je na odsouzeného přenesena, a možnost odsouzeného spolupracovat na formě uloženého trestu. Probační dohled, stejně jako veškerá práce pracovníků probační služby, je založena na principu transparentnosti, který vede klienta k převzetí odpovědnosti za své chování.

Popření škody:

pachatelé zpochybňují, že byl někdo skutečně poškozen, pohlíží na krádež jako na půjčku, nebo vidí rvačku jako soukromou záležitost, která se netýká společnosti.

V alternativním trestu se nestává, že by odsouzený popíral svůj podíl na způsobené škodě. Formou trestu je napřímo postaven faktu, že musí za své jednání převzít odpovědnost.

Popření oběti:

pachatelé dojdou k závěru, že to co udělali, nepoškodilo žádnou „skutečnou“ oběť. Buď se mstili za něco, co se stalo jim, nebo oběť – řekněme homosexuál, opilec, podvodník, nebo člen politické strany se špatnou pověstí – nemá právo na ochranu.

V realizaci alternativního trestu má probační úředník příležitost s klientem hovořit o oběti – poškozené straně. Jsou případy, kdy se podaří dovést pachatele k rozhodnutí kontaktovat poškozeného s omluvou nebo je ve vykonávací fázi trestního řízení zahájena přímo mediace směřující k nápravě poškozených sociálních vztahů a vazeb.

Odsouzení odsuzujících:

pachatelé se soustředí na nečestnost nebo pokrytectví těch, kdo je obviňují – soudů nebo policie a tím zlehčují svou vlastní odpovědnost.

Takovému směru uvažování u odsouzeného je v alternativním trestu zamezeno.

Odvolání se na vyšší loajalitu:

Pachatelé, kteří porušují zákony a práva jiných, často chtějí chránit zájmy přátel nebo skupin, ke kterým cítí jistou loajalitu. Odsouzený, kterému byl uložen alternativní trest, neměl příležitost k omluvě svého chování.

V historii měly restorativní charakter. Aktuální trendy soudnictví obecně rovině podporují postavení oběti trestného činu – tedy poškozeného.

Tento postoj je uplatňován především v procesně právních postupech, kde je vhodné využít odklon. Poškozený je taktéž účasten mediačního jednání. Jeho přítomnost je považována za užitečnou.

Poškozený má v procesně právních odklonech výsadní postavení, má právo se k projednávané záležitosti vyjádřit. V rámci mediace se mu může dostat i omluvy. Může pachateli sdělit, jak trestný čin ovlivnil jeho život.

Ze zkušeností mediátorů je známo, že pro poškozené je takového setkání jistou úlevou a přináší satisfakci. Zároveň je to pro ně možnost vyjádřit se ke spáchanému činu. Zároveň má možnost být seznámen se „Záznamem o mediačním jednání“, nebo se „Zprávou před rozhodnutím“. Oba tyto dokumenty zaznamenávají jeho postoj k pachateli samotnému a mapují jeho nároky, jaké má v otázce náhrady škody.

Kromě alternativních trestů, které jsou prostředkem prevence, sehrává svou roli i výkon trestu. V této fázi je příležitost pro pracovníky probační služby, aby posoudily, který odsouzený je vhodný a který nikoliv. Proto by výchozím momentem měl být pohled na trestný čin jako na přečin proti jiným lidem. Stát, který zastupuje zájmy společnosti, má být zárukou toho, aby byly pokud možno všechny trestné činy objasněny.

Trest je jedním z prostředků výchovy. Z pedagogického pohledu je třeba ho dobře zvážit. Negativní chování je sice zastaveno, ale nevytváří se nové návyky.

Trest působí na každého zcela individuálně. U někoho vyvolá pozitivní změnu, u druhého negativní. Dalšího může uvrhnout do deprese. V některých případech trest vyvolává nežádoucí chování.

V praxi se osvědčil způsob, který kombinuje formu odměny i trestu, které je prostředkem výchovy. Odměna motivuje k žádoucím projevům.

Trest zpravidla potlačuje nežádoucí chování, jednání a návyky. Podstatou je jeho individualizace.

2.1 Význam trestu

Bylo nutné, aby společnost k ochraně jednotlivých členů vyvinula patřičné ochranné mechanismy.

Trest byl vždy v úzké spojitosti s mocí, tzn., že až teprve se vznikem státu vzniká i trestní právo, které definuje co je zločin a jaký trest za něj náleží.

Trestní zákon č. 140/1961 Sb., § 23, odst. 1 uvádí k účelu trestu následující: *"Účelem trestu je chránit společnost před pachateli trestných činů, zabránit odsouzenému v dalším páchání trestné činnosti a vychovávat jej k tomu, aby vedl řádný život, a tím působil výchovně i na ostatní členy společnosti."* (Trestní zákon č. 140/1961 Sb. § 23 odst. 1).

Podstatou výše uvedené citace § 23 je ochrana společnosti. Trest je způsob obrany společnosti před nežádoucím jednáním, tedy trestným činem. K tomuto cíli vede jak individuální, tak generální prevence.

Individuální prevence znamená zabránit pachateli v dalším páchání trestné činnosti, tedy respektovat patřičné zákony. Je nutné nezákonnou činnost co nejvíce znesnadňovat nebo ji úplně eliminovat. Prostředkem k tomuto je např. trest odnětí svobody nebo trest zákazu činnosti. Může to být i trest propadnutí věci, která byla využita k trestnému činu.

Naproti tomu generální prevence má pro potenciální pachatele ochranný charakter. Určitý efekt splňuje již hrozba trestu. V této souvislosti je třeba vyzdvihnout, že musí být posilována důvěra společnosti trestní právo a tresty musí být ukládány v přiměřené míře.

Teorie účelu trestání je možné rozdělit podle podstaty a historického vývoje na absolutní, relativní a smíšené.

Absolutní teorie trestu představují následující: „Trestá se, protože bylo spácháno zlo“, nedávají do kontextu s trestem žádné další povinnosti, trest je vnímán jako spravedlivý následek za spáchaný zločin. Představitelem této teorie je např. I. Kant, podle kterého je trest způsobem uplatňování spravedlnosti, bez které nemůže žádný stát fungovat.

Relativní teorie charakterizované výrokem: „Trestá se, aby nebylo páčáno zlo“, příkládají trestu jisté aspekty užitečnosti pro společnost. Je zde spojen trest s jeho účelem, který stojí mimo jeho rámec, takže jde o ochranu společnosti i jedince. Moment odplaty je odmítán. Do zmíněné kategorie teorií trestu patří zejména i teorie psychologického donucení Anselma von Feurbacha. Rozděluje prevenci na generální, která má dopad na celou společnost, a speciální. Podstatou je hrozba trestu, který má psychologicky působit jako prevence. Naproti tomu F. von Liszt zdůrazňoval aspekt prevence. Podle něho jsou pachatelé náhodní, napravitelní a nenapravitelní. U poslední skupiny je nutné uplatnit rozdílné metody.

Teorie smíšené mají za cíl spojit myšlenky odplatných a účelových trestů, zároveň jsou v nich obsaženy aspekty teorií jak absolutních, tak i relativních. Podstatou je idea, že trestnému činu je možné předcházet generální prevencí, která se orientuje na osoby,

které by mohly páchat trestní činy, a speciální, která míří přímo ke konkrétnímu pachateli.

2.2 Cíle trestu

Cílem trestu v minulosti byla odplata. Podle tohoto myšlení se trest měl pokud možno co nejvíce podobat způsobu provinění.

Klasické trestní právo vychází z myšlenky, že každý člověk se může svobodně rozhodovat a je zároveň za své činy odpovědný. Klíčovou roli zde sehrává vlastní vůle a představa o spravedlivé odplatě

Etickým dilematem dnešní doby je otázka msty. Společnost se zamýšlí nad otázkou, zda je potřebné nutit pachatele, aby trpěl za způsobené činy.

Podle trestního zákona jsou trestné činy děleny do dvanácti skupin a mají tyto trestné činy přes dvě stě skutkových podstat.

Podle trestního zákona jsou trestné činy děleny do dvanácti skupin a mají přes dvě stě skutkových podstat:

- **trestné činy proti republice** – například vyzvědačství, vlastizrada, teror, vyzrazení státního tajemství,
- **trestné činy hospodářské** – například neoprávněné podnikání, poškozování spotřebitele, padělání peněz, zkrácení daně,
- **trestné činy proti pořádku ve věcech veřejných** – například útok na veřejného činitele, zneužívání pravomoci veřejného

činitele, úplatkářství (přijímání úplatku, podplácení), neoznámení trestného činu, křivá výpověď,

- **trestné činy obecně nebezpečné** – například obecné ohrožení, ohrožení bezpečnosti vzdušného dopravného prostředku a civilního plavidla, ohrožení životního prostředí, nedovolené ozbrojování, šíření toxikomanie,
- **trestné činy hrubě narušující občanské soužití** – například šíření poplašné zprávy, opilství, výtržnictví, týrání zvířat, kuplířství, neposkytnutí pomoci,
- **trestné činy proti rodině a mládeži** – například dvojí manželství, opuštění dítěte, zanedbání povinné výživy, týrání svěřené osoby, únos, ohrožování výchovy mládeže, podávání alkoholických nápojů nebo anabolických látek mládeži,
- **trestné činy proti životu a zdraví** – například vražda, ublížení na zdraví, rvačka, nedovolené přerušování těhotenství,
- **trestné činy proti svobodě a lidské důstojnosti** – například omezování osobní svobody, loupež, vydírání, znásilnění, pohlavní zneužívání,
- **trestné činy proti majetku** – například krádež, zpronevěra, podvod, lichva,
- **trestné činy proti lidskosti** – například genocida, mučení, propagace hnutí směřujících k potlačení práv a svobod člověka, válečná krutost,

- **trestné činy proti brannosti a civilní službě** – například neplnění odvodní povinnosti, obcházení branné povinnosti, nenastoupení služby v ozbrojených silách,
- **trestné činy vojenské** – například neuposlechnutí rozkazu, urážka mezi vojáky, zběhnutí, zbabělost před nepřítelem, neplnění bojového útoku.

V současnosti hodně diskutovanou otázkou je, zda trest odnětí svobody zajistí dostatečnou nápravu pachatele. Bylo dobré u lehčích trestů maximálně využít obecně prospěšných prací, kde pachatel může vykonat i něco pro sebe a ostatní občany a ulehčit státnímu rozpočtu ve výdajích za pobyt ve vězení. Co se týká délky trestů, je nutností zpřísnění postihů za trestné činy, které mají hluboký dopad na celou společnost, jako je například dealerství drog, korupce apod.

2.3 Morální funkce trestu

Soudobá penologie nepovažuje morální funkci trestu za stěžejní. Zejména klade důraz na vědecký přístup k problematice, neakceptuje kategorie jako je vina, svobodné rozhodnutí nebo morální odpovědnost. Vnímá je jako pojmy, které patří do metafyzického řádu.

„Dlouho přetrvával názor, že trest má také splnit svou morální funkci. Odpovídá vrozenému smyslu pro spravedlnost, který nás vede k odměňování dobra a trestání zla. Tato myšlenka je stará jako svět sám. Inspiruje zákonodárce při vydávání zákonů a soudce při vynášení rozsudků.“ (Mezník, J., Kalvodová, V., Kuchta, J., 1995, s. 5).

2.4 Dnešní nazírání na funkci trestu

Současný pohled na funkci trestu

Pozitivistická filozofie neakceptuje spojitost trestného činu s volbou dobra a zla. Jestliže není nutné si odpykat trest za spáchanou vinu, tak ani nelze hovořit o vině a morální odpovědnosti. Nicméně trest je prostředkem ochrany lidské společnosti...

Lze říci, že před zločinem je možné se bránit těmito třemi způsoby:

- Vyloučení, izolace;
- Odstranění, prevence;
- Náprava, resocializace.

2.5 Výkon trestu odnětí svobody

V průběhu výkonu trestu je výchovná práce v kompetenci odborně vzdělaných pracovníků. V rámci výchovného působení je pozornost zaměřena zejména na vytvoření pozitivních návyků u osob, které byly odsouzeny.

Výchovné působení je prováděno v souladu s legislativou, tedy s ustanovením § 2 odstavec 2 z. č. 169/1999 Sb., které říká, že: *“S odsouzeným ve výkonu trestu odnětí svobody se musí jednat tak, aby bylo zachováno jeho zdraví, pokud to doba jeho výkonu trestu umožní, podporovaly se takové postoje a dovednosti, které odsouzeným pomohou k návratu do společnosti a umožní vést po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem.”*

Praxe ukazuje, že lidé, kteří byli odsouzeni, nejsou příliš aktivní a nemívají mnoho zájmů. Také nejsou schopni odhadnout své vlastní možnosti, mají problémy se sociálním začleněním a nemohou si najít své místo ve společnosti. Diagnostická činnost definuje výchovné postupy a umožňuje přiměřené výchovné působení na odsouzené.

Cílem trestu odnětí svobody je náprava pachatele. Zároveň se zde snaha reintegrovat odsouzeného do společnosti. Podstatou tohoto procesu je osobnostní změna odsouzených osob. Potom dojde i k žádoucí změně chování.

Úspěšný výsledek výchovného působení je v úzké souvislosti se sociálním vývojem a strukturou osobnosti. Vliv sehrály vztahy dospělých k němu jako dítěti. Tyto všechny skutečnosti determinují budoucí chování jedince., zda se půjde směrem **prosociálním, disociálním, asociálním nebo antisociálním.**

Prosociální chování:

je typické pro jedince, kteří dodržují obecně platné normy, jsou sociálně pozitivní.

Disociální chování:

lze definovat jako nespolečenské chování, které neakceptuje společenské normy. Disociála lze charakterizovat jako nepřizpůsobivého jedince, který má výraznější agresivitu, hostilitu, a neadekvátní reakce na určité podněty.

Příčemž chápeme agresi jako:

„agrese – útočné či výbojné jednání, projev nepřátelství vůči určitému objektu, úmyslný útok na překážku, osobu, předmět stojící v cestě k uspokojení potřeby...“ (Hartl, P., Hartlová, H., 2000 s. 22)

a hostilitu jako:

„hostilita – nepřátelský postoj vůči sobě nebo jiným osobám, projevuje nepřátelstvím a agresivitou ...“ (Hartl, P., Hartlová, H., 2000, s. 195)

Asociální chování:

je v rozporu se společenskými normami. Jedinec se tímto chováním dostává mimo společnost, ale neničí hodnoty.

Antisociální chování:

je pro okolí zcela nepřátelské, u daného jedince lze najít kriminální sklony, které se v průběhu doby již nějakým způsobem projevily, jako například být členem problémové party apod.

Trest odnětí svobody je tedy korektivním procesem, kde z pohledu pedagogiky má být napraven určitý patologický jev. Úspěšný výsledek tohoto snažení je závislý na předchozím vývoji jedince.

Reintegrace odsouzených je realizována pomocí programů zacházení., které zohledňují rodinnou a sociální anamnézu. V úvahu se bere inteligence, chování v zátěžové situaci, dynamika osobnosti, negativní rysy a návyky. Analyzuje se i kriminogenní situace a motiv, který vedl k trestnému činu. Zjišťují se aktivity a zájmy jedince ve volném čase, Také se posuzují předpoklady pro výkon profese. Na základě všech uvedených skutečností je vytvořena diagnostika a program zacházení.

2.6 Vyloučení a izolace

Společnost se brání určitým trestným činům také vyloučením pachatele ze společnosti. Stoprocentní vyloučení jedince lze zajistit pouze doživotní internací nebo popravou.

Současné demokratické společnosti neakceptují trest smrti právě pro definitivnost a neměnnost tohoto řešení

Trest smrti je v některých zemích nahrazen doživotím trestem, který izoluje pachatele od společnosti.

2.7 Všeobecná prevence

„Trest se často zdůvodňuje potřebou snížit kriminalitu. I kdyby výkon trestu odnětí svobody byl organizován velice přísně, proto, aby odrazil potenciální pachatele trestné činnosti strachem z vězení, nemělo by to pravděpodobně žádoucí účinek. Je řada důkazů o tom, že ani nejpřísnější trestání, přísná vězení podstatně nesnížily kriminalitu.“
(Mezník, J., Kalvodová, V., Kuchta, J., 1995, s. 6).

2.8 Náprava, resocializace

Společenská potřeba resocializovat pachatele je odůvodněním trestu jako prostředku k obraně společnosti. Je zde snaha o předcházení recidivě a vytváření sociálního chování, které respektuje sociální normy.

Resocializace pachatele a náprava nežádoucího chování se orientuje zejména na toto:

- přímým působením změnit chování a odpovědnost odsouzeného, pozitivní sociální návyky a etické postoje.
- neutralizovat společenskou nepřizpůsobivost a problémy v sociální způsobilosti
- odstranit negativní návyky, tj. závislost na drogách, alkoholu aj.
- vytvořit pozitivní a realistické životní cíle.

Tento způsob odstranění kriminality je společností kladně přijímán, přesto jsou tyto metody leckdy zpochybňovány. Často je uváděna

neúspěšnost nápravných programů. Zde hraje roli zejména jejich časové omezení. Na změnu jedince je čas po dobu výkonu trestu velice limitující a nedostatečný.

2.9 Účinnost trestu

Trestní zákoníky evropských zemí definují trest jako způsob kladného působení na pachatele a snaží se odsouzeného po propuštění připravit na bezproblémové začlenění do společnosti.

Osoba, která byla poškozena nebo je pozůstalá, vnímá trest jako určitou satisfakci. Došlo k jisté újmě i u pachatele.

Penologie hledá i jiné aspekty trestu. Jako maximální účinnost je hodnocena skutečnost, kdy odsouzený již nepáchá trestnou činnost. Právě tento aspekt byl v 2. polovině min. století rozhodujícím v mnoha statistikách, které neřešily, zda odsouzený po propuštění páchal dále trestnou činnost. Jsou evidováni pouze zadrženi pachatelé, kterým byl trestní čin dokázán.

„Jako kritéria úspěšnosti byly také vyhodnocovány osobnostní změny pozitivním směrem zjištěné v psychologických testech či po absolvování terapeutických programů, případné psychiatrické léčby. Tato kritéria ale spíše postihují míru duševního zdraví, ale neumožňují odhalit míru rizika recidivy dalšího, mnohdy stejně závažného činu.“ (Mezník, J., Kalvodová, V., Kuchta, J., 1995, s. 56).

Sociální adaptace jedince po propuštění je kritériem účinnosti trestu. Tento údaj však není ve statistikách zachycen.

Z výše uvedených důvodů není účinnost trestu v rámci Evropské unie sledována. Jsou evidovány informace jako např. struktura kriminality, počet případů, recidiva odsouzených u závažných trestných činů.

2.10 Tresty a ochranná opatření

Tresty dělíme do devíti kategorií a soudem mohou být uloženy tyto tresty:

1. Odnětí svobody – nejvyšší nad 15 let, výjimečný trest – odsuzuje pachatele k odnětí svobody až na 25 let nebo také na doživotí. Po revoluci, tj. v r. 1990, byl v České republice trest smrti zrušen.
2. Podmíněné odnětí svobody – pachatel se pohybuje na svobodě, ale nesmí po určité období spáchat žádný trestný čin. Je možné uložit i takový trest, kdy odsouzený vykonává obecně prospěšné práce.
3. Ztráta čestných titulů a vyznamenání.
4. Ztráta vojenské hodnosti – degradace na vojína.
5. Propadnutí majetku – buď veškerý majetek, nebo určitá část.
6. Propadnutí věci – věc, která byla užita nebo získána při trestném činu.
7. Peněžitý trest – od 2.000 až do 5.000.000 Kč.
8. Zákaz pobytu – na určitém místě na 1 až 5 let.
9. Zákaz činnosti od 1 do 10 let (například řízení motorových vozidel).

10. Vyhoštění – pouze pro cizince, kteří páchají trestné činy na našem území.

O trestech 2 – 9 více v kapitole 6.1 Druhy alternativních trestů

2.11 Působení alternativního trestu na odsouzeného

Trestní právo České republiky definuje účel trestu v § 1 a v § 23 trestního zákona, podle kterého je trest prostředkem působení na pachatele a to v oblasti primární, sekundární a terciární prevence. Již existence trestu působí na další účastníky trestního řízení a ostatní občany jako prevence.

Ke stejnému dopadu dochází i u alternativních trestů, kde je hlavním cílem resocializace odsouzeného, změna jeho chování a přijmutí odpovědnosti za své skutky. Tímto je realizována jedna z hlavních pedagogických zásad – lze definovat a naplnit funkci trestu.

„(...) napravit škody (...)“

„(...) zabránit, aby se nesprávné chování neopakovalo (...)“

*„(...) zbavit viníka pocitu viny – mentálně hygienický předpoklad účinnosti trestu, který je mnohdy neoprávněně opomíjen (...)“
(Černíková, V., Markaruisová, V., 1996, s. 27).*

I při ukládání alternativních trestů je z pohledu právníka cílem především ochrana společnosti před trestnou činností. Vždy je brána v úvahu společenská nebezpečnost, okolnosti spáchaného trestného činu a další a osobnost pachatele.

Účel trestu se promítá do druhu a výměry trestu. Trest musí být adekvátní a být v mezích trestního zákona.

Trest obsahuje zároveň prvek primární prevence. Cílem existence trestního zákoníku a aplikováním jeho ustanovení je eliminace negativního chování občanů v maximálně možné míře.

To samé se týká i alternativních trestů. I zde je cílem zabránit dalším trestným činům a působit preventivně pro ostatní občany.

Sekundární a terciální prevence je obtížnou činností a představuje naplnění účelu trestu, podněcuje pachatele ke změně chování, aby žil v souladu se společenskými normami.

Následkem výkonu uloženého trestu může pachatel dojít k pochopení situace, co způsobil a může změnit své postoje a chovat se v souladu se zákony.

Eliminovat trestnou činnost nepostačuje. Je třeba mít v patrnosti, že je třeba již v samotném obsahu trestu omezit kriminogenní faktory, protože trest je kromě doživotních trestů pouze omezenou záležitostí.

2.12 Práce s odsouzeným v uloženém alternativním trestu

Při práci s odsouzenými v rámci alternativních forem trestů je několik společných prvků, nezáleží ani tak na druhu sankce.

Je třeba zmínit, že u alternativních trestů soud po určitou zkušební dobu je povinen dohlížet.

K odsouzenému je v průběhu konzultací uplatňován individuální přístup, je snaha změnit jeho jednání směrem k odpovědnosti za své činy. Tímto se zabývají střediska probační služeb, kde příslušný probační úředník sleduje a usměrňuje jeho chování.

O probačním dohledu je s odsouzeným uzavírána dohoda, kde je definován cíl alternativního trestu, jsou zde uvedena práva a povinnosti jak odsouzeného, tak probačního pracovníka. Bilateralita dohody je v tomto výchovně a pozitivně působícím momentem.

Společně s odsouzeným je připravován Plán Probačního programu /příloha C a D/, který je přesným vymezením práv a povinností. Odsouzený má možnost se k němu vyjádřit. Toto se nevztahuje na Poučení o průběhu zkušební doby.

Probační úředník kontroluje plnění uvedeného plánu tak, aby bylo v souladu s ustanovením § 23 odst. 1 trestního zákona.

„Pravidla“ dohledových institutů vymezuje trestní zákoník, zejména §§ 26a a 26b trestního zákona. Pravidelné vyhodnocování plnění je zaznamenáváno, většinou jednou za půl roku, ve Zprávě o průběhu dohledu.

2.13 Přehled alternativních sankcí v českém trestním právu

Alternativní sankce českého trestního zákoníku

„Tresty je možno v našem trestním právu charakterizovat jako specifické zákonem stanovené a státem vynutitelné následky spáchaného trestného činu, které ukládají soudy v trestním řízení a které na rozdíl od ochranných opatření obsahují negativní hodnocení trestného činu a jeho pachatele a působí mu určitou újmu, jejímž prostřednictvím se sleduje splnění účelu trestu a trestního zákona.(Příloha C a D - Poskytla Probační a mediační služba).

„...Újma by však nikdy neměla být cílem nebo smyslem trestu. Zásadně by měla být, a to zvláště u alternativních trestů, pouze nezbytným prostředkem pro dosažení účelu zákona.“(Příručky Ministerstva spravedlnosti České republiky, 2001, str. 188-189)

Alternativní sankce v širším slova smyslu jsou sankce uložené soudem a nemají bezprostřední vazbu na výkon trestu odnětím svobody

Jak již bylo uvedeno v kapitole 2.10, dle vymezení druhů trestů v § 27 trestního zákona se jedná o:

- ztrátu čestných titulů a vyznamenání
- ztrátu vojenských hodností
- zákaz činnosti
- propadnutí majetku
- peněžitý trest
- propadnutí věci
- vyhoštění – u cizinců
- zákaz pobytu

Alternativní sankce v užším smyslu jsou sankce, při kterých je s odsouzeným pracováno formou přímé klientské práce.

Jedná se zejména o podmíněná odsouzení a propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, kde byla určena zkušební doba, stanoven dohled a uloženy obecně prospěšné práce

Jedná se o:

- Podmíněné upuštění od potrestání s dohledem dle § 26 trestního zákona. Nejde o trest podmíněný, nehrozí zde přeměna trestu.
- Obecně prospěšné práce dle §§ 45 a 45a trestního zákona.

Soud je oprávněn uložit trest obecně prospěšných prací v rozsahu 50 až 400 hodin. Trest je třeba vykonat ve svém volném času v průběhu jednoho roku. Při nesplnění stanoveného počtu hodin dojde

ke změně trestu. Za každé dvě neodpracované hodiny je uložen trest jeden den odnětí svobody.

- Podmíněné odsouzení dle §§ 58 a 59 trestního zákona.
- Podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem dle § 60a.
- Podmíněné propuštění a podmíněné upuštění od výkonu zbytku trestu nebo zákazu činnosti nebo pobytu dle §§ 61 a 63.

Způsob práce s odsouzenými je u výše uvedených alternativních trestů již popsán.

3. HISTORIE TRESTU

Historie v oblasti ukládání trestů je velmi pestrá. Tresty byly ukládány často velmi kruté a byly nástrojem pomsty a měly zastrašit. Teprve v dnešní době můžeme hovořit o trestu jako způsobu nápravy pachatele a prevence u ostatních občanů.

3.1 Trest ve starověku

Pro starověk byl typický zejména trest smrti a tělesné tresty, otroctví, které zbavovalo osobní svobody a lidských práv, bylo také trestem.

V těchto dobách trest odnětí svobody nebyl příliš častý. V Římě se dochovaly zmínky o trestu smrti hladem. Počátkem našeho letopočtu byli z důvodu ke staré víře věznění i křesťané.

Císař Theodosius II. vydal roku 435 n. l. první vězeňské předpisy. Předpisy Justiniána I., které byly vydány v roce 529 n. l., určovaly pravidla provozu vězení, zacházení s vězni a způsob financování.

3.2 Trest ve středověku

Raně feudální společnost byla v souvislosti s trestním právem závislá na obyčejích, které byly rozdílné od norem předcházející společnosti. Byly po obsahové stránce modernější a sloužily zejména pro potřeby státu a vládnoucích feudálů a církve.

Vlivem křesťanství byly vytvořeny další církevní předpisy. Často to byla právě církev, která suplovala nedostatky v obyčejovém právu.

Tomáš Akvinský (1225 – 1274) je považován za zakladatele středověké trestně právní teorie, kde je odstrašení základem jeho myšlenek o zločinu a trestu. Tento pohled na trestní právo měl dopad na feudalismus až do poloviny 17. století. Lze říci, že v minulosti platily zásady jako např. - oko za oko, zub za zub, hlava za hlavu. Trest byl zejména mstou, kterou realizoval sám postižený nebo za něho příslušný orgán. Společnost chtěla omezit bývalé formy vyřizování účtů – zejména krevní mstu. Toto bylo řešeno např. vykoupením nebo projednáním u soudu.

Do 14. století byly u nás používány boží soudy, tzv. ordály. Byly to tedy iracionální důkazní prostředky.

Nejčastějším soudem byl ordál ohněm, kdy souzený byl donucen přejít bosýma nohama po rozžhavených železných radlicích. Jestliže se nespálil, byl nevinný.

Známy byl také ordál vodou – obviněný byl spuštěn na hladinu. V případě, že nebyl vodou přijat, byl považován za nevinného. Tato metoda byla použita ještě v r. 1667, kdy byly svázány do kozelce luhačovické ženy, které byly nařčeny z čarodějnictví. Poté byly házeny do rybníka. Ty, které se potopily, byly mučeny. Byl to důkaz spolčení s ďáblem.

Až do 17. století se na území Evropy používala zkouška viny vraha sáhnutím na mrtvolu. Krev na mrtvole prokázala vinu. Toto bylo prováděno přiložením dvou prstů na ránu mrtvého a požádáním o Boží znamení, zdali je obviněný příčinou jeho smrti. Mohlo se samozřejmě stát, že se v ráně krev objevila a zašpiněný rychtářův šátek pak posloužil jako důkaz. Někdy nechávali soudci vědomě rozhodovat náhodu.

Při aplikaci práva byly využívány také přísahy. Byly konány obřadně před městskou radou nebo královským tribunálem. Vždy se účastnila řada přihlížejících.

S rozvojem feudální společnosti vyvstala potřeba chránit stát a jeho představitele. Některé trestné činy byly vyděleny a stíhání pachatelů bylo prováděno státem.

Vražda spáchaná před králem či soudem již není záležitostí soukromou, ale je vnímána jako porušení právního řádu. Takový skutek je trestán okamžitou smrtí i bez podání žaloby. Majetek odsouzeného zůstává příbuzným. Podobný trest je i u poranění, jestliže je spácháno před králem. V tomto případě je uřata ruka. To samé je uplatňováno i při násilí či pohrůžce násilím, pokud je spácháno na zvláštních místech, která jsou pod zvláštní ochranou.

Dřívější terminologie nepoužívala pojem trest, ale pomsta. V nových koncepcích trest vyjadřuje zájem společnosti na předcházení trestné činnosti.

V době stavovské se trestní právo vyvinulo do své standardní podoby. Od roku 1549 je ustanovena právní ochrana panovníka. Právo bylo funkčním prostředkem politického boje. Na přelomu 15. a 16. vznikají právní normy, které stíhají letákovou agitaci, tzv. zrádné cedule. Tyto činy proti stavovské vládě byly trestány čtvrcením. Pod hrozbou smrti bylo i nařčení zemských úředníků a soudců.

Na počátku 16. století se rozšířil hon na čarodějnice. V porovnání s ostatními zeměmi, byl počet těchto procesů v Čechách poměrně nízký. Z popudu katolické církve byla dokonce vypracována příručka Kladivo na čarodějnice.

Movitý majetek byl chráněn stíháním krádeží, loupeží a zpronevěry. Od roku 1484 byla stíhána i lichva. Smrtí byla trestána jen v případě, když úrok převyšoval úrok zákonem stanovený.

Mezi trestné činy proti životu a zdraví patřila zejména vražda (úmyslné zabití neboli mord) a zabití. Až do roku 1627 existovala u nás krevní msta. Jinak systém trestů v dnešním slova smyslu naše právo neznalo. Cílem trestu bylo odstrašit. Z různých zdrojů máme informace,

že právě tato odstrašující stránka krutých trestů a mučení se minula účinkem.

V uvedené době byl často uplatňován trest smrti těmito způsoby:

- oběšení - při krádeži,
- stětí - za vraždu,
- upálení zaživa - za čarodějnictví, žhářství,
- zahrabání zaživa - za čarodějnictví, s případným probodnutím srdce zahroceným kůlem za usmrcení novorozeněte,
- lámání kolem - za násilné smilstvo,
- vláčení ulicemi a lámání kolem - za úkladnou vraždu,
- někdy byl vykonán trest i na mrtvém - za sebevraždu.

3.3 Trest v dobách osvícenství

Myšlenky humanizace trestu a trestání se objevují až v období osvícenství. Je požadována také ochrana pachatele. Právo na život je považováno jako základní občanské právo. Jako základ trestního práva sloužily tyto zásady:

- žádný trestný čin bez zákona, to v podstatě znamená, že čin, který není uveden v zákoně, není trestným činem,
- žádný trest bez zákona, to znamená, že pachatel může být potrestán jen takovým trestem, který je uveden v zákoně.

Za zakladatele klasické školy, která stavěla na osvícenské

filosofii je považován italský markýz Cessare Beccaria (1738-1794). Nesouhlasil s krutými tresty a trestem smrti, proto sepsal knihu „O zločinech a trestech“. Propagoval soud, jakožto prostředek formální spravedlnosti, trest má ochraňovat společnost a nemá být pouze zdrojem utrpení, smrti. Jeho myšlenky se dostaly do anglických i francouzských zákonů. Pod tímto vlivem byla tvořena i ústava USA.

Pod vlivem uvedených myšlenek docházelo ke kodifikacím trestního práva, tj. zákoníky. Všeobecný zákoník o zločinech a trestech z roku 1787 je toho příkladem. Byl vydán v době Josefa II. Je v něm patrný vliv myšlenek Beccaria, který stavěl na adekvátnosti trestu vůči trestnému činu, zrušil torturu (mučení), dále rušil mrzačící tresty. Místo trestu navrhoval dlouhodobé nucené práce. Součástí byl přehled trestných činů, které byly uvedeny podle společenské nebezpečnosti. Vytknout by se dala skutečnost, že v něm byly uvedeny kruté tělesné tresty (například mrskání bičem).

3.4 Trest ve vznikající kapitalistické společnosti

Teprve s nástupem kapitalismu došlo k současnému pojetí věznic a trestu odnětí svobody. Je třeba zmínit např. Anglii na přelomu 15. a 16. století došlo k centralizaci státní moci, rozvoji ekonomiky, zvýšil se počet žebráků a tuláků, vzrostla kriminalita. Situaci bylo třeba řešit a tak byl ustanoven trest odnětí svobody vykonávaný ve věznici. Jedna z prvních věznic byla založena roku 1553 na zámku v Brindewel v Anglii.

4. PRÁCE S ODSOUZENÝMI VE VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY

4.1 Reintegrace, náprava odsouzených

Náprava vězňů je v kompetenci vězeňských pracovníků a je upravena zákonem. Socializací je nazýván proces, kdy je jedinec postupně začleňován do společnosti. Pokud se tento proces nezdaří, pak je potřebná resocializace.

Za posledních 60 let bylo vyvinuto, a s různými úspěchy vyzkoušeno a zavedeno do praxe, více než 100 publikovaných postupů, programů, metod a technik nápravy vězňů.

Vzhledem k tomu, že postoj laické i odborné veřejnosti k nápravně výchovné programy pro vězně vyžadují značné finanční prostředky, je postoj laické i odborné veřejnosti většinou odmítavý. Lidé mají pocit, že jsou vězňové rozmazlováni a trest je jim ulehčován.

Řada studií však dokazuje užitečnost některých programů, které mají snížit recidivu vězňů.

4.2 Programy zacházení

Programy zacházení jsou realizovány v souladu s ustanovením § 36 vyhlášky č. 345/1999 Sb. a lze sem zařadit tyto prevence:

- **Primární prevence:**
hrozba přímým výkonem - na celou populaci
- **Sekundární prevence:**
zaměřená na rizikovou skupinu - na odsouzené
- **Terciární prevence:**

zaměřená na konkrétní jedince
zavedení nové odborné funkce vychovatel-terapeut

Členění programů zacházení:

- **Pracovní aktivity**

Pracovními aktivitami se rozumí zaměstnávání, práce potřebná k zajištění každodenního provozu věznice, ergoterapie vedené pracovníky Vězeňské služby České republiky.

- **Vzdělávací aktivity**

Vzdělávacími aktivitami se rozumí vzdělávání organizované středním odborným učilištěm, odborným učilištěm a učilištěm, vzdělávání vedené či kontrolované zaměstnanci oddělení výkonu trestu.

- **Speciální výchovné aktivity**

Pod tímto názvem je třeba vidět pedagogické a psychologické působení prostřednictvím kompetentních zaměstnanců. Činnosti jsou zaměřeny do oblasti terapeutické, zejména sociální, výcvik, sociálně právní poradenství a trénink na zvládnání vlastní agresivity.

- **Zájmové aktivity**

Mezi zájmové aktivity patří různé činnosti ve formě individuální i skupinové. Jsou vedeny odborně vzdělanými zaměstnanci, kteří mají za úkol rozvíjet schopnosti, vědomosti a sociální dovednosti lidí ve výkonu trestu.

- **Oblast utváření vnějších vztahů**

Do oblasti utváření vnějších vztahů patří motivace odsouzeného k udržení sociálních vazeb a fungujících vztahů v rámci rodiny.

Výsledek reintegrace odsouzeného ovlivňuje mnoho faktorů, jak již bylo uvedeno, zejména pak osobnost pachatele. Pro odsouzeného je prostředí, do kterého je umístěn zcela odlišné od toho, ve kterém je zvyklí žít. V sociologickém kontextu ztrácí své určité přirozené role. Je někým, kdo je vyloučen ze společnosti.

Výkon trestu odnětí svobody má pro odsouzeného tyto dopady:

„(...) gradace komplexu méněcennosti (...)“

„(...) narušení volných vlastností (...)“

„(...) vzájemná demoralizace (...)“ (Sochůrek, J., 2002, s. 74)

Donucovací prostředek může mít negativní vliv na odsouzené – vzniká tak otrlost, lhostejnost, podlézavost.

„(...) růst zadluženosti (...)“

„(...) homosexuální orientace (...)“ (Sochůrek, J., 2002, s. 75)

Uvedený přehled důsledků lze doplnit o další dva negativní aspekty, které se vyskytují u lidí, kteří byli ve výkonu trestu odnětí svobody, a to:

„Zpřetrhání sociálních vazeb nejen neužitečných (s „partou“), ale především sociálně užitečných (rozbití rodiny)“.

„Sociální stigmatizace (nálepka pobytu ve vězení) jako překážka jeho resocializace, zejména reintegrace do společnosti“ (Černíková, V., Markaruisová, V., 1996, s. 100)

Resocializace by měla být uskutečněna za pomoci těchto programů:

- Pracovní programy
- Vzdělávací reedukační programy
- Volnočasové programy
- Terapeutické, tréninkové programy
- Extramurální programy

Všechny programy pro odsouzené mají společný cíl, tj. přimět odsouzeného ke změně postojů, vyvolat v něm pozitivní vzorce chování.

V tomto snažení hraje významnou roli práce ve skupinách, která reflektuje způsob zacházení s odsouzenými.

Při vytváření skupin jsou uplatňovány zejména tyto zásady:

- oddělovat nebezpečné vězně od všech ostatních odsouzených,
- oddělovat mentálně defektní a psychopatické vězně od všech ostatních odsouzených,
- od osob vyžadujících standardní zacházení musí být zcela jednoznačně odděleni mladiství, prvně trestaní a ostatní odsouzení, kteří jsou vhodní pro otevřená a polootevřená oddělení věznic.

4.3 Programy pracovní

Na tvorbě vězeňských programů se v průběhu doby podíleli i vězňové. Práce vězňů byla v minulosti poměrně hodně těžká. Měla nahradit způsobené škody, krýt náklady soudního řízení a jiné.

Od 90. let minulého století se výchovná práce zaměřuje zejména na resocializaci odsouzených. Pravidelný pracovní režim je pro mnoho odsouzených něco zcela nového. Obecně lze říci, že vyvolává kladný efekt. Podporuje sebekázeň, vytrvalost, manuální zručnost. V neposlední řadě pocit užitečnosti a posílení sebedůvěry.

Práci ve vězení je třeba organizovat. Je třeba dohlížet na plynulost a kvalitu práce, pracovní postupy, bezpečnost práce ap.

Před třiceti lety u nás vězňové pracovali ve všech sektorech národního hospodářství. Za této situace nebyla možnost realizovat nápravné programy. V současné době již není možné zaměstnávat vězně v takovémto rozsahu. Za účelem zaměstnávání odsouzených je třeba investovat finanční prostředky do výstavby výrobních pracovišť ap.

4.4 Programy vzdělávací

Vzdělání a rozvoj osobnosti má rozhodující význam nejen pro odsouzené, ale i pro ostatní populaci. Právě mezi odsouzenými se vyskytuje značné množství lidí negramotných nebo pologramotných. V tomto hrají klíčovou roli vzdělávací programy. Pomáhají resocializovat odsouzené. Vězňové mají možnost učit se psát, číst, eventuelně si doplnit chybějící znalosti ze základního školství a získat doklad o ukončení základní povinné docházky.

Do popředí se v minulých letech dostaly obory, které umožňují rekvalifikaci. Jedná se jak o řemesla, tak o administrativně technické obory. V zahraničí probíhají i kurzy práce na počítači. Je možné získat znalosti i z oblasti účetnictví, vedení administrativy ap.

Všechny zmíněné kurzy mají pevná organizační pravidla a vyžadují si povinnou docházku.¹

Mimo uvedené vzdělávání, je možné dobrovolně navštěvovat mnoho jiných kurzů.

V případě zájmu odsouzených je podporována i účast na kurzech, které nabízejí i střední a vysoké školy. Náklady na toto vzdělávání jdou z rozpočtu vězeňské správy. V některých zemích jsou hrazeny z prostředků odsouzených.

Mezinárodní normy nedovolují, aby byla na vysvědčení, uvedena informace, že zkoušky byly složeny ve výkonu trestu nebo ve vězení.

4.5 Programy volnočasové

Způsob trávení volného času je většinou pro vězně dost problematický. Byli zvyklí mrhat svým časem, jejich aktivity byly často spojeny s konzumací alkoholu a požíváním drog.

Smyslem realizovaných volnočasových programů ve věznicích je:

- odsouzené naučit trávit smysluplně a aktivně mimopracovní čas a po propuštění z vězení podstatně změnit životní styl,
- odsouzeným ve výkonu trestu vyplnit čas aktivní činností zaměřenou na rozvoj osobnosti, udržení psychické i fyzické kondice a vytvoření kulturních návyků a potřeb.

Jak již bylo řečeno, v současné době je u nás nedostatek práce pro odsouzené. Za těchto okolností nabývají volnočasové aktivity značné důležitosti.

¹ *Vězeňská služba ČR* [online]. [cit.2004-12-20]. Dostupné na WWW: http://ad.vscr.cz/news_files/Vysledky_SOU.xls

Můžeme je rozdělit na rekreativní, sportovní a kulturní.

Rekreativní programy:

Tyto programy regenerují psychické a fyzické síly lidí ve výkonu trestu. Většinou se jedná o poslech rádia, sledování televize. Sledování videa je regulováno vězeňskými pracovníky.

Sportovní volnočasové programy:

Jedná se zejména o pohybové aktivity, především míčové hry jako kopaná či odbíjená. Podstatou těchto programů je přirozená potřeba lidí pohybovat se. Významným aspektem těchto činností je i pozitivní posílení vztahů v kolektivu.

Kulturní programy:

Jedná se zejména o vystoupení různých zpěváků a skupin. Někteří odsouzení získávají takovéto zážitky poprvé v životě. Snahou těchto akcí je motivovat odsouzené k zapojení se do těchto aktivit.

4.6 Programy tréninkově-terapeutické

Jedná se o dlouhodobé psychoterapeutické programy, které čerpají zkušenosti z práce v psychiatrických zařízeních. Zkušený psycholog, psychiatr nebo terapeut vytváří malé skupiny vězňů, na které dlouhodobě psychologicky působí.

Výhodou skupinové psychoterapie je možnost pracovat s více odsouzenými najednou. Tyto setkání navštěvují zejména vězni, kteří vykazují psychopatické rysy nebo jsou toxikomani.

V zařízeních jsou realizovány i programy sociálního učení některých odsouzených nemají odpovídající sociální chování a komunikační dovednosti. V těchto programech jsou zlepšovány sociální dovednosti. Jedná se o běžné situace, např. Jednání na úřadech, v zaměstnání. ap. Do výcviku je zahrnuto i vedení a ovlivňování odsouzených k vytváření dobrých partnerských a mezilidských vztahů.

4.7 Extramurální programy

Tyto programy se zaměřují na období po propuštění. Odsouzení často ztrácí vazby k rodině a přátelům. Nicméně negativní, tedy kriminální vazby přetrvávají.

Do těchto aktivit patří zejména úprava kontaktů odsouzeného s nejbližšími. Např. návštěva partnerky či partnera, kdy je poskytnuto určité soukromí. Vězňové jsou před propuštěním přeřazeni na tzv. propouštěcí oddělení, kde příslušní zaměstnanci připravují propouštěné na novou realitu za zdmi věznice, aby byli schopni zajistit si jídlo, bydlení, oblečení a další potřebné věci. Tato příprava sehrává velmi důležitou roli.

5. VĚZENÍ JAKO SOCIÁLNÍ SYSTÉM

5.1 Penologická koncepce

Komplexní problematika výkonu trestu, včetně jeho materiálního, technického i obsahového zabezpečení, vedla k vytvoření samostatného vědního oboru – penologie, která se zabývá formami a druhy trestů, jejich účinků a také příčinami trestné činnosti.

Podle klasické penologické školy má být trest vyměřen podle stejných měřítek, bez ohledu na věk, společenské postavení a mentální úroveň trestně odpovědné osoby. Tuto školu představovali významní filozofové jako Voltaire, Rouseau, Montesquieu z doby osvícenství, kdy se budovala občanská společnost.

V období francouzské revoluce vznikla neoklasická škola, která sice v podstatě souhlasila se školou klasickou, na kterou navázala, ale měla za to, že děti a duševně choří nemohou posoudit a mít na mysli míru radosti a bolesti a proto nemohou být odpovědní za své činy a souzeni stejně jako jiní zločinci. Pojem trestní odpovědnosti se tak objevilo v popředí zájmu a zůstává dodnes stejně významným pojmem i pro moderní trestní právo.

Vzhledem k uplatňování trestu odnětí svobody vznikala potřeba budování věznic, a soustředění většího počtu potrestaných pod jednu střechu. Na svou dobu vyspělé Holandsko, které bylo průkopníkem v porovnání s ostatními státy Evropy, se muselo vypořádat s vysokým nárůstem zločinnosti. V roce 1595 byl postaven ústav pro mužské mladistvé delikventy, tuláky a žebráky. Z rozhodnutí radních v Amsterdamu byl o rok později v roce 1596 ve stejném městě vybudován ústav i pro ženy.

Avšak velké soustředění a společný život nebezpečných trestanců s mladými začínajícími delikventy ve velkých věznicích vedlo ke špatným výsledkům a proto byla v roce 1603 postavena zvláštní budova pouze pro mladistvé vězně.

Hlavním záměrem pobytu mladistvých v tomto typu ústavů bylo vzdělávání, především v oblasti mravní výchovy, a vedení ke vztahu k práci. Personál byl proto složen z učitelů a duchovních představitelů.

Následně byly podobné ústavy zřizovány v Německu a Itálii. V Anglii se přistoupilo v roce 1791 k realizaci návrhu Johna Howarda, který se zasadil o rozvoj vězeňství. A tak v Glouceteru vzniklo vězení se systémem cel, kde byli vězni od sebe izolováni.

Zásadní reformy byly uskutečněny až ve Spojených státech severoamerických na základě nových ideových proudů Evropy, kde přes veškeré snahy nedošlo k převratné změně.

5.2 Druhy vězení

První typy vězení byly členěny na vězení panská, církevní a vojenská, podle toho kdo je spravoval. Nad svými poddanými měli majitelé panství samozřejmě i soudní moc. V hradních sklepeních větších panství se nacházely místnosti vybavené mučícími nástroji určené k výkonu trestního práva. Věznění bylo většinou ukončeno vynesením rozsudku a jeho provedením. Panské vězení tedy nebylo vnímáno jako vlastní trest, ale mělo pouze izolační účel po dobu šetření zločinu nebo do vykonání rozsudku.

Církevní vězení se lze rozdělit na vězení klášterní, pro členy řádu takzvanou kajícnickou vazbu, s celou škálou sankcí většinou na půdě kláštera. Ovšem vězení inkvizice byla umístěna na církevních hradech a pevnostech, kde byla zaručena totální separace podezřelých.

Inkvizice vznikla z popudu papeže Inocence III. na počátku 13. století. Cílem církevního věznění bylo vynucení případu provinění proti církvi svaté zpravidla mučením a podřízením se bezvýhradně inkvizitorovi, který měl v té době téměř neomezenou moc.

Počátkem 17. století byla budována vojenská vězení. To neznamenovalo, že by tam nemohli být umísťováni delikventi odsouzení i civilními soudy, dokonce i ženy. Všichni vězni měli povinnost pracovat pro výstavbu vojenských zařízení a ubytoven.

Hradní vězení sloužila aristokratickým provinilcům a byla zřízena většinou ve věžích hradů. Viníci zde žili v relativním komfortu, tímto způsobem došlo k jejich izolaci většinou z politických důvodů.

Poněkud zvláštní bylo vězení pro dlužníky. Bylo umístěno většinou v soudních budovách, sklepeních hradů apod. Vězni tu byli umístěni tak dlouho, dokud svůj dluh nezaplatili.

Vězení jako místo pro výkon trestu se začalo šířit v polovině 16. století. První vězení, jak již bylo zmíněno, sloužila většinou jak pro muže, tak ženy, mladistvé, prvně trestané i mnohonásobné recidivisty. V těchto vězeních byly neutěšené poměry, materiální podmínky byly velmi ubohé a hygiena byla mizivá. Velmi často byla vězeňská činnost spravována kněžími a vězni byli hlídáni vojáky.

Vězeňské systémy

John Howard jako jeden z prvních reformátorů vězeňských systémů, přišel s úžasnou myšlenkou jak během této separace provinilce organizovat a zajistit jejich cílenou nápravu na světském základě. Vše spočívalo v občanské výchově s požadavkem výběru a vyškolení personálu, který by byl vyloučen ze vztahu s armádou a mocí vojenskou.

Dalším odvážným reformátorem vězeňského systému byl Alexander Maconochie (1787-1860). Při řízení největší věznice té doby na ostrově Norfolk postavil svůj přístup a vedení na třech základních principech:

- Krutost a brutalita ponižuje nejen osobu tomuto zacházení vystavenou, ale i společnost, která tyto prostředky používá.
- Výkonu trestu má být využito k nápravě odsouzeného a jeho přípravě pro život po propuštění.
- Délka trestu by měla být neurčitá časově, neboť vytvoření charakterní osobnosti je individuální a je nutná nestejná doba nápravy.

Vězni byli motivováni pro práci a sebevzdělávání. Pro pozitivní změnu v chování měli mít naději na lepší budoucnost. Maconochieho přesvědčení a jiný způsob zacházení s trestanci však nenacházel pochopení u nadřízených ani u spolupracovníků. Z těchto důvodů byl po 5 letech z vedení věznice odvolán a jeho nástupce navrátil v Norfolku opět tradiční režim s bitím a omezením výhod pro pracovité a angažované vězně.

5.3 Počátky americké vězeňské soustavy

Ve druhé polovině 17. století a skoro po celé 18. století probíhala velká imigrační vlna přistěhovalců do Ameriky, během které se vedle poctivých lidí také plavilo hodně těch, kteří byli hledaní pro zločiny ve svých mateřských zemích nebo byli dokonce vyhoštěni. Z tohoto důvodu řada amerických států musela řešit problém s vysokou kriminalitou přistěhovalců. Mladé americké státy učinily ve své trestní politice změny, které byly inspirovány především evropskými tradicemi.

V této době tedy začínal svou existenci americký vězeňský systém.

Je možno rozlišovat dva vězeňské systémy:

Pensylvánský systém:

podle severoamerického státu roku 1786 ve městě Philadelphii. Tento takzvaný Solitary systém (solitary – sám, o samotě) se vyvinul díky izolaci hříšníka v samostatné cele za účelem čtení z bible a zpytování svědomí bez možnosti pracovat. Tento experiment trval dva roky a byl zjištěn škodlivý vliv úplné izolace na člověka.

Auburnský systém:

podle města Auburn, kde byl zaveden na základě zkušeností z pensylvánského systému. Tento takzvaný Mlčící systém - Silent systém (silent – mlčící) spočíval sice v přirozené potřebě člověka o kontakt s druhými spoluvězni během dne při práci, ovšem s podmínkou zachování mlčení. Šlo v podstatě o průmyslový typ věznice. Vězni v noci odpočívali izolováni každý ve své cele, ve dne pak pracovali, ale nesměli spolu komunikovat. Vězni pochopitelně tento režim nedodržovali. Porušování ticha bylo trestáno tělesnými tresty.

Smíšené režimy vznikly kombinací režimu uzavření o samotě a mlčení:

Ženevský režim:

odsouzení byli rozděleni na základě druhu spáchaného trestného činu a typu chování do čtyř kategorií, podle závažnosti trestných činů, které byly odstupňovány.

Základní principy Ženevského režimu a jeho fungování:

- povinné mlčení ve všech kategoriích,

- možnost přemístění na základě viditelných známek nápravy, přemístění odsouzeného z přísnější do mírnější kategorie,
- nejpřísnější kategorie znamenala pro viníka povinné absolvování samovazby, po té mohl být přemístěn.

Ženevský režim jako první systém zavedl možnost odpuštění doby trestu (1/3 trestu) pouze napraveným odsouzeným, kteří se museli dobře chovat a pracovat.

Obermayerovský režim:

který zavedl ředitel mnichovské věznice Obermayer, byl založen na těchto principech:

- hlavní zásadou byl přísný dozor, nepřetržité zaměstnávání, organizace volného času a pozitivní působení personálu na své svěřence,
- přemísťování vězňů podle potřeby a v zájmu dosažení konkrétního cíle bylo možno odsouzené umístit do společné cely, ale také do samovazby,
- důležitý výchovný prostředek bylo vzdělávání, a v rámci výuky bylo cílem pěstovat cit pro čestnost,
- mezi odsouzenými byla generována takzvaná síť „dohlížečů“.

Pozitivním výsledkem tohoto režimu byla aktivizace určité části vězňů v zájmu udržení pořádku a dodržování disciplíny.

Negativním se však v důsledku projevila činnost „dohlížečů“, která byla spíše škodlivá.

5.4 Progresivní vězeňský režim

Na základě Maconochieho představ v polovině 19. století zpracoval a dal vznik nové koncepci „irského systému přípravy vězně pro návrat do společnosti“ v Irsku Sir Walter Crofton. Sir Crofton využil znalost dosud známých principů a systémů vězení a vytvořil ucelený systém, který je nazýván progresivní systém nápravy. Zavedl tak nový systém, který spočíval v tom, že po odsouzení byl delikvent nejprve umístěn na jednu třetinu trestu, nejdéle však na devět měsíců do izolace, kde mohl v klidu zpytovat své svědomí. V druhé fázi byl zařazen do společné pracovní skupiny s ostatními vězni ale na principu ticha. Po práci se odsouzení za odměnu mohli společně hodinu bavit ve vyhrazené společné cele a ve třetí fázi byli umístěni na noc zpět do samostatné cely. Během celého pobytu vězni byli hodnoceni známkami, nebo určitým počtem bodů a nakonec tato evaluace jim umožnila při dosažení určitého počtu bodů jejich propuštění.

Klasický progresivní systém byl také zaveden také v Itálii, Japonsku, Maďarsku i Anglii.

5.5 Elmirský režim

Koncem 19. století v USA byla vytvořena zvláštní forma progresivního vězeňského systému. Prvek odplaty ve výkonu trestu byl zcela odstraněn. Byl dán důraz především na vyučování, tělesnou výchovu, záleželo na činorodé práci a úsilí směřovalo ke zlepšení charakteru jedinců ve výkonu trestu a jejich pozitivní změny chování. Tento trojstupňový progresivní systém byl založen na systému tří skupin, kdy každý nově příchozí byl zařazen rovnou do druhé skupiny,

kde bylo chování každého jednotlivce ohodnoceno a po té měl možnost buď být přeřazen do první skupiny, kde vedle více osobního volna byl i mírnější režim, nebo v případě, kdy sledovaný jednatelce porušoval vězeňský řád, byl přeřazen do třetí skupiny s menším rozsahem svých práv.

Progresivní systém je základem pro další vývoj systému pro mladistvé delikventy, kteří tou dobou byli již prakticky po celém světě oddělováni od dospělých vězňů.

Unikátní vězení v Elmiru bylo uvedeno do provozu v roce 1876, ve státě New York pro mladistvé, mladé trestně odpovědné a dospělé muže. Vězení bylo vybudováno se slušnými podmínkami k životu tak, že například do cel šlo dostatek světla, samozřejmostí bylo vhodné hygienické zařízení. Jednotliví vězni pracovali takovým způsobem, že získali během pobytu ve vězení pracovní kvalifikaci v oborech atraktivních i v občanském životě. Tato pozitivní snaha elmirského vězení se snažila vychovávat izolované jednotlivce pro občanský život a vězení se mělo co nejvíce podobat občanskému životu a co nejvíce se mu přibližovat. Tento systém se snažil své vězně s vnějším světem propojit a připravit je na skutečný život po opuštění věznice. Zásady a pravidla zacházení s vězni se šířily po USA i Evropě, ale elmirský systém nebyl nikdy v plném rozsahu realizován. Jednak proto, že chyběl kvalifikovaný a profesionálně připravovaný personál, jednak proto, že všechny věznice, které jsou za tímto účelem budovány, jsou časem stejně přeplněny a tím je posléze setřena možnost plně realizovat program, který byl při jejich budování vytčen.

5.6 Borstalský režim

Název systému je odvozen od města Borstal v Anglii, kde byl roku 1897 Sirem Evelynem Ruggles-Brisem založen výchovný ústav pro

delikventní chlapce ve věku od 16 do 20 let. Ve svých koncepcích jeho zakladatel vycházel z Elmirského systému, který ve Spojených státech amerických studoval.

Individuální přístup k odsouzeným je hlavním prostředkem borstalské výchovy a používání metod, které navazují na strukturu psychologie osobnosti. Z toho vyplývá, že pro nápravu mladistvých delikventů a případně mladých mužů není rozhodující kvalita technického zařízení a architektura budov, ale především kvalita a schopnosti pracovníků, kterým jsou svěřeni do péče odsouzení k převýchově.

První krok borstalského systému nápravy mladého pachatele spočíval v jeho pečlivé klasifikaci a osobní anamnézy jednotlivce. Posouzení jeho rysů osobnosti a schopností je nedílnou součástí jeho celkového hodnocení. Každý mladistvý je na tomto základě zařazen do nejvhodnějšího prostředí, které by nejlépe stimulovalo jeho aktivitu. Současně je přihlíženo k tomu, aby destruktivní mladistvý nenarušil vcelku vyváženou, kooperující a tím i prosperující skupinu vězňů svým nevhodným chováním.

Podle osobnostních typů jedinců se upravuje denní režim, rozsah práv včetně daných povinností. Také využití a rozsah využití volnočasových aktivit a proporce pracovního času jsou variabilní. Svěřenci jsou vedeni výchovnými pracovníky k sebekázi a vlastní odpovědnosti. Porušení kázně, stanoveného režimu či odmítání se zapojit do pracovních aktivit znamená většinou zpřísnění stanoveného režimu.

Mladiství ve výkonu trestu jsou rozděleni do komunit v jednotlivých domovech. Každý domov má svůj účel, náplň činností a tím se navzájem liší.

Tento typ vězení byl určen pro mladistvé muže a ženy do 23 let, v současnosti je hranice odsouzených v těchto ústavech snížena na 21 let. V těchto zařízeních jsou tresty v trvání minimálně dvou a maximálně

tří let. Od roku 1948, kdy bylo určeno zákonem, že mladistvý delikvent dostane příležitost v podobě borstalské výchovy, soudy tedy nestanoví délku trestu. Rozsudek pouze rozhodne o tomto typu ústavní výchovy. Komise ve vězení pak teprve určí délku pobytu na základě hodnocení mladého odsouzeného od 9 měsíců až do tří let. Důležitá a nutná podmínka ke splnění celého procesu převýchovy je formou sledování delikventa po dobu čtyř let po vynesení rozsudku určeným pracovníkem.

Jak již bylo zmíněno výše, po umístění mladistvého jedince do borstalského zařízení, je vězeň během přijímacího řízení pečlivě zkoumán psychology a pedagogy. Na základě tohoto převážně psychologického šetření se pak rozhoduje, kam bude ten který jednatel umístěn a který ústav by byl pro něj nejvhodnější. Po umístění v ústavu kde vykonává svůj trest je do detailu seznámen s pravidly výchovného systému.

Zajímavým výchovným prostředkem jsou samosprávy, do jejich čela je stanoven jeden z chovanců a spolu s ostatními členy samosprávy organizuje systém pořádkových a hygienických opatření.

Borstalský progresivní systém se dále rozvíjí nejen v Anglii, ale i v dalších zemích a stává se jedním z hlavních inspiračních zdrojů pro rozvoj vězeňství a penologie 20. století.

5.7 Vězení 20. a 21. století

Současné obecně přijímané zásady a formy přístupu v práci vězeňských systémů se vyvinuly díky vývoji a získaných zkušeností penologických pracovníků koncem 19. století.

Izolace a samovazba měla negativní dopad na psychiku odsouzených a proto došlo k výraznému omezení těchto původních zvyklostí. Ovšem do určité míry byly zachovány pro zajištění bezproblémového chodu vězení a z důvodů zamezení další kriminální

činnosti některých zločinců. Motivace vězňů k hmotnému zajištění a tím jejich ustálení pracovních návyků je důležitým prvkem spolu se stanovením smysluplné práce pro jednotlivce podle individuálních možností a schopností vězňů včetně přiznání odměny za vykonanou práci.

Tato celkem levná a vcelku kvalitní práce odsouzených mladistvých se v průběhu 20. let 20. století stala předmětem podnikání a došlo tím ke konkurenční výhodě některých firem. Hospodářské krize ovšem tuto výhodu pro určité podniky zrušila. V roce 1929 byl nejprve ve Spojených státech amerických a pak v některých evropských zemích přijat zákon o zákazu prodeje práce vězňů na otevřených trzích. Řízení vězeňské správy muselo změnit způsob práce a vedla k vytvoření pracovních činností pro samoobslužné práce vězňů, formou výroby zařízení vhodného pro vězení či pro státní správu, případně výrobou modelů ze cvičných důvodů. Tato praxe je běžná doposud.

Byl potvrzen poznatek o všeobecně nízké úrovni základního vzdělání souzených jedinců. Toto zjištění vedlo k vytvoření vzdělávacích kroužků a elokovaných tříd základních škol nejprve za účelem odstranění negramotnosti, dále pro dokončení základního vzdělání případně rozšíření znalostí. Vzhledem k více než stoleté tradici těchto vězeňských škol, není divu, že v současné době se již školy nepotýkají s vysokou negramotností svých svěřenců nebo s tak velkými nedostatky v základním vzdělání v takovém rozsahu jako na začátku tohoto období. Dnes se hlavně soustředí na rekvalifikaci, získání nových nebo udržení již získaných dovedností, které ulehčují možnost pracovního zapojení po propuštění. Jsou vězeňská zařízení, kde se klade daleko větší důraz na vzdělávání osob ve výkonu trestu než na materiální výrobní činnost.

Od samého začátku byl systém věznění a separace lidí založen na tvrdé disciplíně a někdy až bezduché a slepé kázni, která byla

vynucována bitím, mučením, nebo krutými disciplinárními tresty. Pro porušování vězeňského řádu se až od počátku 20. století definovaly případné sankce, byly stanoveny práva a povinnosti vězňů, dokonce i způsob oceňování při plnění uložených povinností. Disciplína byla chápána jinak, již nebyla samoučelná, ale sloužila jako klíčový prvek výchovy. Pozitivní účinky této výchovy vedly k sebekázni, sebeovládání a schopnosti vykonávat činnosti, které jsou důležité pro praktický život.

Jedním z důležitých prvků výchovy k disciplíně byla vojenská pořadová cvičení, podobná při vojenském výcviku nováčků. Tyto pořadové vojenské drily byly odstraněny v 70. letech 20. století a byly nahrazeny sportovními aktivitami vězňů. Ačkoli s touto změnou souvisely již v minulosti velice dobré zkušenosti, je třeba připomenout, že v Čechách došlo ke zrušení vojenských pořadových cvičení až v roce 1990. Do té doby byla také vyžadována vojenská forma chování odsouzených jedinců.

V průběhu 30. let minulého století téměř ve všech evropských kulturních zemích byly zakotveny prvky humanizace ve vězeňském prostředí. Ve vězeňských řádech byl kladen důraz na zdravotní, hygienické i sociální potřeby odsouzených. Zásady práce s vězni především slušné zacházení kladly i nároky na vězeňský personál. Vězeňské systémy akceptovaly částečnou izolaci vězňů s tím, že byli část dne problematičtí jedinci osamoceni a ve společných celách byli ubytováni až tehdy, když bylo dostatečně jisté, že jsou schopni žít v kolektivu a nebude nadále docházet k negativnímu ovlivňování ostatních spoluvězňů.

Rozdíly ve věznicích spočívaly mnohdy na ekonomických možnostech států Evropy a na politickém rozhodnutí financovat a budovat vězení podle kulturního, architektonického i materiálně-

technického standardu. Tehdejší, i současné koncepce trestní justice vyžaduje podobný přístup k práci s vězňými lidmi.

Tento pozitivní vývoj v historii vězeňství jako součásti dobré praxe a penologie byl hrubě porušen nástupem fašismu a druhou světovou válkou.

5.8 Současná koncepce českého vězeňství

V roce 1991 studijní a výzkumná skupina ředitelství Sboru nápravné výchovy, kterou vedl PhDr. Karel Netík, CSc. zpracovala „Koncepti rozvoje vězeňství v ČR“. Následně v roce 1992 na něj navazoval dokument jako souhrn koncepčních záměrů s názvem „Perspektivy vězeňské služby“ jenž byl vydán tehdejším ředitelstvím Sboru nápravné výchovy v České republice“. Na poradě všech ředitelů organizačních článků Sboru nápravné výchovy byla diskutována nová koncepce a pak byla předložena ministerstvu spravedlnosti a odeslána k oponentnímu řízení právnímu odboru Rady Evropy. Rada Evropy vypracovala v čele s expertem prof. Dr. Helmutem Gonsou, kladný posudek Rady Evropy. Koncepce se tak stala strategickým dokumentem pro plánování a uskutečnění reformy českého vězeňství.

Hlavním cílem „Koncepte rozvoje vězeňství v ČR“, je zásadně změnit výkon vazby a trestu odnětí svobody v duchu požadavků Evropských vězeňských pravidel, které platí po celé Evropské unii. Nová koncepce vychází z moderního pojetí vězeňského systému, který má za úkol plnit represivní funkci k ochraně společnosti před kriminálním chováním určitých jedinců na jedné straně, ale na druhé straně usiluje o společenské začlenění a uplatnění vězňých osob po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Základním kamenem tohoto

pojetí vězeňství je přísné respektování presumpce nevinu při výkonu vazby s ohledem na dodržování základních lidských práv a svobod.

Uplatnění nové koncepce nebylo snadné ve skutečném reformním úsilí ředitelství Sboru nápravné výchovy po roce 1990, kdy bylo žádoucí přehodnotit vývoj českého vězeňství v letech 1945 až 1989, zejména s ohledem na deformující vlivy po únoru 1948. Mimo jiné je třeba zmínit i dílčí úspěchy, kterých bylo dosaženo při využívání penologie průběhu let 1968 až 1980. Ze zkušeností západoevropského vězeňství byly čerpány znalosti, ale také i z pozitivních výsledků vězeňství z období 1. republiky z let 1918–1938 jenž měly svůj původ v období rakousko-uherské monarchie.

Politické události po roce 1948, které vedly ke zrušení parlamentní demokracie v Československu, znemožnily i návrat k předválečným penitenciárním tradicím. V říjnu 1948 byl vydán zákon č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky, namířený vůči politické opozici, která povstala proti rodící se totalitě. Na něj navázal zákon č. 247/1948 Sb., o zřízení táborů nucené práce, kam byli umisťováni lidé na základě rozhodnutí občanských komisí a nikoliv soudu. Osoby držené v těchto táborech byly trestány namáhavou nucenou prací v podmínkách nedůstojných člověka.

V roce 1953 přešlo vězeňství z působnosti ministerstva spravedlnosti pod ministerstvo národní bezpečnosti a spolu s organizačními změnami probíhaly personální a legislativní změny pod vedením sovětských poradců.

Po zrušení táborů nucené práce v roce 1956 a zániku ministerstva národní bezpečnosti, jehož úkoly později převzalo ministerstvo vnitra, byla nadále uplatňována třídně politická diferenciací odsouzených, která rozlišovala:

- odsouzené z řad pracujících,
- třídní nepřátele,

- a protispolečenské parazitní živly, za které byli považováni kriminální recidivisté.

Třídně politická diferenciacie byla upravena v roce 1951 Vězeňským řádem a v roce 1961 Směrnicemi pro provádění nápravně výchovné činnosti mezi odsouzenými v nápravných zařízeních ministerstva vnitra.

Cílem výkonu trestu odnětí svobody se stala represe s důrazem na ekonomické využívání pracovní síly odsouzených v rámci potřeb národního hospodářství, především v oblasti těžebního, hutního, stavebního a těžkého průmyslu.

V letech 1967 – 1980 existoval Výzkumný penologický ústav, jehož prostřednictvím byly získávány informace o dění v zahraničním vězeňství směrem na východ, ale i na západ, byly rozvíjeny diagnostické a terapeutické, zejména skupinové metody. Zrušením tohoto ústavu, rozhodnutím ministra spravedlnosti v roce 1980, došlo k zániku odborné základny českého vězeňství, která do té doby úspěšně plnila své poslání navzdory nepříznivým společenským podmínkám vyplývajícím z procesu tzv. politické normalizace.

Až **zákon č. 59/1965 Sb.**, o výkonu trestu odnětí svobody, zrušil třídně politickou diferenciaci odsouzených a zavedl diferenciaci podle jejich kriminální narušenosti, o které rozhodoval soud. Ten pak odsouzené zařazoval k výkonu trestu do I., II. nebo III. nápravně výchovné skupiny, kterou byla dána přísnost vězeňského režimu a způsob střežení. Tento zákon zároveň umožnil, aby s odsouzenými v nápravně výchovných ústavech všech nápravně výchovných skupin pracovali vychovatelé, sociální pracovníci, pedagogové a psychologové a vytvářeli předpoklady pro jejich nápravu v mezích zákona. Tak došlo, alespoň částečně, k naplňování požadavků Standardních minimálních pravidel pro zacházení s vězni, které v roce 1958 vydala Hospodářská a sociální rada OSN.

Po roce 1989, kdy v naší společnosti došlo k demokratickým změnám, došlo také k výrazným změnám i ve vězeňství.

5.9 Novela trestního zákoníku 2010

Dnem 1. ledna 2010 nabyl účinnosti nový trestní zákoník, který v oblasti trestního práva přináší celou řadu novinek, včetně zpřísnění trestů za závažné a úmyslné trestné činy.

Návrh nového trestního zákoníku vychází ze zásady depenalizace, kdy na straně jedné je dosavadní systém trestních sankcí upraven a přizpůsoben celkové koncepci trestního zákona a současně jsou koncipovány nové a efektivnější alternativní sankce, které jsou formulovány i se zřetelem na přiměřenou satisfakci obětí trestné činnosti. Ve zvláštní části zákona byly uvedené trestní sankce podrobeny revizi a mnohde dochází ke snižování sazeb. Naopak u závažných a úmyslných trestných činů dochází naopak k uplatnění náležitě a povaze této trestné činnosti odpovídající represe.

V novele se změnila celková filozofie ukládání sankcí s cílem uplatnit zásadu, podle níž by trest odnětí svobody byl chápán jako poslední řešení. S tím souvisí i nové uspořádání hierarchie trestů ve prospěch alternativ, kdy by soud měl u méně závažných trestných činů nejdříve zvažovat možnost uložení jiných potrestání než trestu odnětí svobody. V obecných zásadách pro ukládání sankcí nový trestní zákoník stanoví, že tam, kde postačí k dosažení účelu trestu trestní sankce méně intenzivní, nesmí být uložena sankce intenzivnější. Zákon zakazuje uložit nepřiměřené tresty a stanoví povinnost ukládat tresty nejen s přihlédnutím ke spáchanému trestnému činu, ale i ve vztahu k osobě pachatele a jeho osobním, rodinným a majetkovým poměrům.

Účel trestu je promítnut do obecných zásad trestání, do jednotlivých ustanovení o trestních sankcích.

Jde především o tyto zásady trestání a ukládání ochranných opatření:

- **Zásada zákonnosti:**
sankce lze ukládat jen na základě zákona;
- **Zásada přiměřenosti:**
sankce musí být úměrná spáchanému trestnému činu;
- **Zásada individualizace:**
sankce musí být ukládány s přihlédnutím ke konkrétním okolnostem trestného činu i k možnostem sociální reintegrace pachatele a k jeho poměrům i k přiměřené satisfakci obětí trestných činů;
- **Zásada personality:**
sankce by měla postihovat jen pachatele a vliv na jeho okolí by měl být minimalizován;
- **Zásada humanity:**
zákaz ukládání krutých a nepřiměřených sankcí a povinnost použít sankce méně intenzivní, postačují-li ke splnění účelu trestu.

Trestní zákoník jednak zpřesňuje obsah trestů bez odnětí svobody a také rozšířil systém trestů o trest domácího vězení, jako další alternativu k trestu odnětí svobody. Dále počítá s dalším rozvojem **probace**, který však bude především záviset na rozšíření Probační a mediální služby.

Důvodová zpráva k návrhu trestního zákoníku uváděla, že obsahem probačního dohledu je nejen pomoc odsouzenému, aby odsouzený snáze překonal různé obtíže rodinného, sociálního i pracovního

charakteru, a proto metody práce a přístup k němu obsahují prvky sociální, psychologické a pedagogické pomoci a poradenství, ale i jako účinnou kontrolu nad jeho chováním, včetně plnění stanovených omezení a povinností směřujících k tomu, aby vedl řádný život.

V tomto směru má probační úředník sledovat, zda odsouzený nepokračuje v páchání trestné činnosti, zda dodržuje uložená omezení a povinnosti, zda naplňuje probační program. Dále byly doplněny povinnosti pachatele ve vztahu k poskytování informací probačnímu úředníkovi a také povinnosti probačního úředníka ve vztahu k pachateli při méně závažném porušení stanovených podmínek, omezení či povinností.

U podmíněného upuštění od potrestání zákoník doplnil demonstrativní výčet přiměřených omezení a povinností spočívající ve zdržení se neoprávněných zásahů do práv jiných osob, ve zdržení se požívání alkoholických nápojů nebo jiných návykových látek, dále v povinnosti uhradit dlužné výživné nebo jinou dlužnou částku a veřejně nebo osobně se omluvit poškozenému.

Systém majetkových sankcí byl doplněn o ukládání **peněžitého trestu ve formě tzv. denních pokut**, podstatou je vyjádření povahy a závažnosti činu počtem denních sazeb, přičemž za každý den musí být uhrazena určitá peněžní částka stanovená na základě pečlivého hodnocení majetkových poměrů pachatele.

Domácí vězení jako alternativa k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, by mělo být ukládáno osobám, které je třeba s přihlédnutím k povaze a závažnosti trestného činu, osobě pachatele i možnostem jeho resocializace sice bezprostředně postihnout omezením osobní svobody, ale postačuje vzhledem k osobním vlastnostem a rodinným poměrům podstatně menší intenzita zásahu vůči nim. Kontrola má být zajišťována probačními úředníky.

Zatím se z důvodu potíží se zajištěním výkonu tzv. komunitních sankcí nebyly navrženy další alternativní tresty s různým režimem výkonu a intenzitou represe a izolace, jako například víkendové tresty odnětí svobody.

Trestní zákoník rozšířil ochranná opatření i o **zabezpečovací detenci**, jejíž užití se předpokládá u určitého druhu nepřizpůsobivých odsouzených, jako jsou třeba sexuální sadisti, agresori apod. U zabezpečovací detence, na rozdíl od ochranného léčení, není její trvání omezeno, což je dáno nebezpečností pachatelů, kterým je toto ochranné opatření ukládáno. Zákon však soudu ukládá, aby nejméně jednou za dva roky přezkoumal, zda důvody pro její další pokračování ještě trvají.

5.10 Současné vězeňství v Čechách

Můžeme tvrdit, že v počtu vězňů je naše země na čelních příčkách žebříčku v Evropě. Statistika Vězeňské služby ČR uvádí stav vězňů k prosinci 2009 v našich 36 věznicích počet 19.374 odsouzených z toho 18.367 mužů včetně cizinců, 1.007 žen včetně cizinek. Ve vazebních věznicích bylo evidováno 2.360 obviněných z toho 2.210 mužů včetně cizinců a 150 žen včetně cizinek. Počet mladistvých v těchto zařízeních čítá 174 osob, 166 chlapců a 8 dívků. Celkem se tedy dostaneme k počtu 21.734 vězňů.

Téměř 90 procent trestaných je ve věznicích s ostrahou a s dozorem, tzn. se středním a minimálním střežením. Pětina všech odsouzených si odpykává trest odnětí svobody na jeden až dva roky, další nejčastější délka trestu se pohybuje od devíti měsíců do jednoho roku. Z celkového počtu vězňů tvoří ženy necelých pět procent. Asi sedm procent vězňů tvoří v českých káznících cizinci. Nejvíce jich

pochází z Ukrajiny, Slovenska, Vietnamu, bývalé Jugoslávie, Bulharska, Moldavska a Polska. Ti byli nejčastěji odsouzeni za nelegální pobyt, nedovolené podnikání a krádeže.

U nás se trest odnětí svobody vykonává v závislosti na společenské nebezpečnosti trestného činu a délce uloženého trestu ve čtyřech základních typech věznic:

- s dohledem
- s dozorem
- s ostrahou
- se zvýšenou ostrahou

Věznice s dohledem tzn. s minimálním střežením.

Odsouzení se v prostorách věznice mohou neomezeně pohybovat. Ložnice se nezamykají. Vykonávají práci i mimo věznici, kam docházejí samostatně a pracují zpravidla bez dozoru. Po pracovní době mohou nosit vlastní oděv a je jim udělován volný pohyb mimo věznice na sportovní či kulturní aktivity. Jednou za týden mohou přijímat návštěvy bez dozoru vězeňské služby. V souvislosti s návštěvou lze odsouzenému po dobu nejdéle 48 hodin udělit volný pohyb mimo věznici. Jednou za 14 dní má odsouzený nárok na balíček.

Věznice s dozorem, tzn. s minimálním střežením.

Kontrolu nad odsouzenými vykonávají vedle vychovatelů také dozorcí. Odsouzení se po věznici pohybují volně, ložnice se zamykají pouze v době spánku. Pracují na pracovištích pod nepřímým dohledem pracovníka vězeňské služby. Odsouzenému, u něhož jsou předpoklady, že toho nezneužije, je možno povolit volný pohyb i mimo věznici za účelem plnění pracovních povinností. Po pracovní době mohou

odsouzení nosit vlastní oděv a za účasti pracovníka vězeňské služby je jim povoleno opustit věznici za zájmovými aktivitami. Jednou za 2 týdny mohou přijímat návštěvy zpravidla bez dohledu příslušníka vězeňské služby. Po odpykání minimálně 1/3 trestu lze odsouzenému povolit volný pohyb mimo věznici na 24 hodin. Jednou za měsíc má odsouzený nárok na balíček.

Věznice s ostrahou, tzn. se středním střežením.

Vězňové se pohybují zásadně pod dohledem pracovníka vězeňské služby. Zpravidla jsou zamčeni na celách. Pracují na pracovištích uvnitř věznice nebo na střežených pracovištích mimo věznici, jen výjimečně lze povolit volný pohyb uvnitř věznice při plnění pracovních úkolů. Jednou za měsíc mohou přijímat návštěvy, v mimopracovní době a ve vymezeném prostoru zpravidla pod dohledem příslušníka vězeňské služby. Jednou za 2 měsíce má právo na balíček s vymezeným sortimentem. Programy resocializace se soustřeďují na specializované zacházení pro určité skupiny odsouzených, na odsouzené v krizové situaci a před výstupem z výkonu trestu odnětí svobody.

Věznice se zvýšenou ostrahou, tzn. s maximálním střežením.

V tomto typu věznice jsou odsouzení pod přímým dohledem pracovníka vězeňské služby. Jsou zpravidla uzamčeni na celách. Odsouzení pracují na pracovištích uvnitř věznice nebo na celách. Není jim povolen volný pohyb uvnitř věznice ani za účelem pracovní činnosti. Nárok na návštěvu mají jednou za 6 týdnů a to ve vymezeném prostoru, v mimopracovní době a pod dohledem pracovníka vězeňské služby. Právo na balíček s vymezeným sortimentem je zaručeno jednou za 3 měsíce.

„Resocializační programy pro tento typ věznic budou rozšířeny o specifické programy pro zacházení s odsouzenými s doživotními tresty, s výjimečnými tresty a také programy zaměřující se na specifické zacházení s jedinci se zvýšeným výskytem psychopatologických symptomů.“(Černíková, V., Makariusová, V., 1996, s. 72).

Náklady na jednoho vězně denně činily v roce 2009 podle Vězeňské služby ČR přes 800 korun. Vězeňství nás stojí obrovské peníze. Roční trest odnětí svobody u jednoho vězně vyjde asi na 320.000,-- Kč. Náklady na jednoho vězně měsíčně jsou tedy okolo 28.000,-- Kč.

Nejen kvůli těmto příliš vysokým částkám Ministerstvo spravedlnosti zavedlo trest domácího vězení, které by mělo snížit výdaje. Bohužel největším problémem v jejich konceptu je cena sledovacích elektronických náramků, na které zatím nejsou peníze. Ministerstvo spravedlnosti zatím nepočítá s urychlením zavedení elektronického hlídání vězňů. Důvodem je nízký počet potřebných zařízení. MS ČR odsunulo projekt domácího vězení a zavedlo ho až v roce 2011. Na tyto odsouzené v současné době dohlíží pracovníci Probační a mediační služby ČR (PMS).

Jestliže by bylo ministerstvo spravedlnosti ochotno věnovat zmíněnou částku na střežení a zaměstnávání jednoho vězně soukromému podnikateli, byl by to pro něj skvělý obchod. Když se podíváme do Spojených států amerických, zjistíme, že tam je soukromé vězeňství nebo pronajímání vězňů firmám významná součást ekonomiky s dobrými výsledky.

Jako velmi názornou ilustraci je možné uvést příklad důchodce versus vězeň. Průměrný český důchodce pobírá měsíčně důchod mezi 10.000,-- Kč až 15.000,-- Kč. Vězeň nás tedy stojí měsíčně více než třikrát tolik. Důchodce je pro stát menší zátěží i proto, že někteří si

důchodu ani neužijí. Naopak u většiny vězňů je pravděpodobné, že se do péče státu vrátí někdy i brzy po svém propuštění.

6. ALTERNATIVNÍ SANKCE OBECNĚ A V ČESKÉM TRESTNÍM PRÁVU

Alternativní tresty poskytují další způsob jak potrestat viníka nežli přímé uložení odnětí svobody. Jsou možností ke zcela plným věznicím², kde je odsouzený odpoután od společnosti, co sebou přináší mnoho špatných dopadů. Pachatel se stává nepracujícím členem celé společnosti, nezapojuje se do pracovního procesu, nemá možnost hledat zaměstnání či jinak organizovat svůj volný čas. Navíc je zajištěn s ubytováním, zdravotní a sociální péčí, stravou, a to vše na úkor daňových poplatníků. I to je důvod, proč se někteří odsouzení opakovaně vracejí do vězení. Krátkodobý trest odnětí svobody, u méně závažných trestných činů, se jeví jako zcela nákladný a neúčinný z hlediska prevence proti dalšímu páchání trestné činnosti.

Smysl a zařazení alternativních trestů je celkem jednoznačné. Nechat odsouzené na svobodě a udělit jim takový preventivní trest, který je odradí od dalšího páchání trestné činnosti. Dále do jisté míry ochrání celou společnost, odsouzený má pevně dané zvyky a může vést spořádaný život. Soudy tyto alternativní tresty ukládají v případě, že jde o takový trestný čin, na který se vztahuje trest odnětí svobody do pěti let a osoba pachatele není tak nebezpečná pro své okolí, aby její pobyt na svobodě byl pro ostatní zcela ohrožující.

Alternativní tresty ovšem pachatele nezbavují svobody, ale je potřeba dodržovat určitá omezení a splňovat jisté zásady.

Během výkonu trestu je monitorováno, zda trestanec splňuje podmínky daného trestu a žije zcela spořádaný život jako ostatní běžní

² *Vězeňská služba ČR* [online]. [cit.2004-12-20]. Dostupné na WWW: <http://ad.vscr.cz/news_files/M11-2004.xls>

občané. Jinak se trestaný vystavuje náhradní sankci, kdy přijde tvrdší trest v podobě odnětí svobody.

6.1 Druhy alternativních trestů

Tyto neobvyklé tresty jsou ukládány místo potrestání odnětím svobody nebo se s ním mohou také kombinovat. Při neplnění těchto trestů může dojít na náhradní sankce, které jsou v podobě trestu vězení.

„Tresty je možno v našem trestním právu charakterizovat jako specifické zákonem stanovené a státem vynutitelné následky spáchaného trestného činu, které ukládají soudy v trestním řízení a které na rozdíl od ochranných opatření obsahují negativní hodnocení trestného činu a jeho pachatele a působí mu určitou újmu, jejímž prostřednictvím se sleduje splnění účelu trestu a trestního zákona.“

„...Újma by však nikdy neměla být cílem nebo smyslem trestu. Zásadně by měla být, a to zvláště u alternativních trestů, pouze nezbytným prostředkem pro dosažení účelu zákona.“ (Příručky Ministerstva spravedlnosti České republiky, 2001, s. 188 – 189).

Alternativní tresty můžeme rozdělit v užším a širším slova smyslu. V užším slova smyslu se jedná o takové tresty, které v sobě obsahují odborné psychosociální vedení a kontrolu pachatele, jsou zajištěny odbornou sociální službou – v České republice jde o Probační a mediační službu. V širším slova smyslu ohledně alternativních trestů, se jedná o tresty nespojené s odnětím svobody.

6.2 Alternativní tresty v užším pojetí

Tyto tresty byly vyjmenovány v kapitole 2.13 a zde je více rozebereme:

Podmíněné odsouzení:

Jde o podmíněný odklad výkonu trestu odnětí svobody na nějakou zkušební dobu, a to po dobu od jednoho do pěti roků. Odsouzenému podmíněně může soud uložit určité povinnosti a omezení – namátkou se nechat podrobit nějakému programu sociálního výcviku a převýchovy, nebo léčení závislostí na návykových látkách aj. Dále přichází v úvahu možnost nahradit škodu, jakou pachatel svým trestným činem spáchal.

Podmíněné odsouzení s dohledem:

Je takový druh trestu, kde soud podmíněně odloží na zkušební dobu od jednoho do pěti let výkon trestu, ovšem odnětí svobody nesmí přesahovat tři roky. Daný soud nad odsouzeným také stanoví probační dohled. Tento dohled má podobu pravidelného osobního kontaktu pachatele se zaměstnancem Probační a mediační služby ČR. Je to obdobné jako u podmíněného trestu, ale soud také může uložit přiměřené povinnosti a omezení.

Trest obecně prospěšných prací:

U tohoto trestu je povinnost pachatele odpracovat osobně a zcela bez nároku na honorář určitý počet hodin, a to v rozmezí mezi 50 a 400 hodin. A to vše v pachatelově volném čase. Práce by měla být

vykonávána ve prospěch obce, státních nebo jiných obecně prospěšných organizací.

6.3 Alternativní tresty v širším pojetí

Tyto tresty byly také vyjmenovány v kapitole 2.13 a zde je více popíšeme:

- **Peněžitý trest** může být stanoven ve výši od 2.000,- Kč až do 5.000.000,- Kč, pokud pachatel mohl získat nebo chtěl získat trestným činem jistý majetkový prospěch. Spolu s uložením peněžitého trestu ukládá soud takzvaný „náhradní trest“ a to v délce odnětí svobody maximálně dva roky, jestliže by peněžitý trest nebyl uhrazen.
- **Trest zákazu činnosti** na jeden až deset let, jestliže se pachatel dopustil trestného činu v souvislosti s touto činností. Jde třeba o řízení motorových vozidel, při výkonu povolání u profesí jako jsou lékaři, policisté apod.
- **Trest vyhoštění**, který se ukládá pouze cizincům, kteří nemají na území republiky povolený dlouhodobý pobyt, a ani jim dlouhodobý pobyt nebyl poskytnut. V případě udělení azylu jde především o zákaz zdržování se po dobu jednoho roku až deseti let na území ČR. Může se jednat i o neurčité období.
- **Trest zákazu pobytu** na jeden až pět let. A to v místě, kde pachatel spáchal trestnou činnost, nebo ji opakoval. Není však možné zvolit místo, kde má občan hlášený trvalý pobyt.

- **Trest propadnutí majetku** je udělován pachatelům za zvlášť závažný úmyslný trestný čin, nebo pokud uložení jiného trestu není potřeba.
- **Trest propadnutí věci**, která byla získána trestným činem nebo byla ke spáchání použita.

Náš trestní zákon pamatuje ještě na dva další druhy trestu, které ovšem nelze v pravém slova smyslu považovat za alternativní. Jedná se o uložení dosti přísného trestu odnětí svobody, nejméně na dva roky a pouze jej doplňují, vzhledem ke zvlášť zavrženíhodným pohnutkám pachatele:

- ztráta čestných titulů a vyznamenání
- ztráta vojenské hodnosti.

6.4 Další alternativy

Kromě alternativních trestů jsou v trestním řádu další možnosti:

Alternativy ke klasickému trestnímu řízení

Tyto způsoby umožňují řešit danou záležitost oklikou oproti standardnímu trestnímu řízení, takzvaně mimo hlavní líčení. Nedílnou podmínkou využití takovýchto postupů je mimo jiné náhrada škody ze strany obviněného, sjednání dohody s poškozeným o náhradě škody a jiné. Při využití těchto metod často předchází mediační jednání, a to mezi poškozeným a obviněným. Toto jednání sjednává Probační a mediační služba.

Alternativy k potrestání

Soud rozhoduje o případném upuštění od potrestání nebo podmíněnému upuštění od potrestání s dohledem. U podmíněného upuštění od potrestání s dohledem soud stanovuje zkušební dobu v určité délce. Kontrolu a dohled nad chováním pachatele nebo plnění dalších uložených omezení a povinností zajišťuje Probační a mediační služba.

Alternativy k vazbě

Umožňují v některých vhodných situacích nahradit pobyt pachatele ve vazbě jiným opatřením. Jde například o záruku nějakého sdružení nebo důvěryhodné osoby, že pachatel povede spořádaný život nebo dozor zaměstnance Probační a mediační služby.

Alternativy k výkonu uloženého trestu

Dávají možnost podmíněně upustit od výkonu zbytku uloženého trestu. Jde o podmíněné propuštění pachatele z výkonu trestu odnětí svobody a podmíněné upuštění od výkonu zbytku trestu, a to zákazem činnosti. Během tohoto opatření je určena zkušební doba u podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody a může být nad odsouzeným pachatelem vysloven také probační dohled nebo mohou být stanoveny další povinnosti a omezení.

6.5 Alternativní tresty v západoevropských zemích

V mnoha západoevropských zemích je zavádění alternativních trestů, jako jsou obecně prospěšné práce, zcela běžným jevem. Tyto tresty jsou ukládány mnohem častěji než v České republice. V jiných

státech se tresty obecně prospěšných prací staly třetí nejužívanější možností. Dostaly se tak hned za peněžitě tresty a tresty podmíněné. Počet uložených trestů u obecně prospěšných prací se s největší pravděpodobností bude i nadále každým rokem zvyšovat. Tyto tresty jsou velmi rozšířené především ve Velké Británii, kde je k tomuto trestu ročně odsouzeno více jak 39.000 pachatelů dospělého věku. Ve Francii se jedná o cca 13.000 dospělých pachatelů a v Nizozemsku je ročně uložen tento trest asi deseti tisícům pachatelů po dovršení osmnácti let věku. Tento trest se ukládá buď jako samostatný nebo jako určité omezení, uložené k podmíněnému trestu odnětí svobody.

Jestliže čerpáme ze statistických přehledů v aplikování alternativních trestů odnětí svobody v průběhu posledních deseti let a zaměříme se na záznamy v zemích, kde jsou ve velké míře používány tresty, nesetkáme se s výrazným poklesem uložených trestů odnětí svobody. Ve Francii, Velké Británii a v Nizozemí zaznamenal tento vývoj v průběhu poslední doby dokonce opačnou tendenci.

Neznamená to ovšem, že by tento vývoj nepřinášel pozitivní výsledky, ale spíše naopak.

7. PROBAČNÍ A MEDIAČNÍ SLUŽBA ČESKÉ REPUBLIKY JAKO REALIZÁTOR ALTERNATIVNÍCH TRESTŮ

V této kapitole je cílem objasnění poslání Probační a mediační služby, její vznik a historie.

V české trestní politice se objevili probátoři v polovině devadesátých let minulého století. Byli nositeli aktivit, které byly spojeny s realizací jednotlivých alternativních trestů, především s výkonem trestu obecně prospěšných prací a s přípravou podkladů pro uplatnění odklonů v průběhu trestního řízení. Tito probátoři dělali velmi specifické vybrané úkoly a mediační praktiky.

Malý počet takovýchto odborníků a špatná právní úprava postavení probátorů v rámci platného práva však neumožňovala plné využití alternativ nebo odklonů.

Trestní právo, které vychází ze zásady restorativní trestní politiky, aplikuje státní donucování trestněprávními prostředky jen tehdy, pokud neexistuje jiné možné řešení dosažení souladu mezi chováním občanů a právem. Proto jsou ve všech státech s rozvinutým demokratickým systémem hledány jiné možnosti, jak co nejlépe využít účel trestu. V tomto případě je trestní stíhání pomocí odklonů a alternativních trestů, které umožňují ukončit trestní stíhání, další alternativou k uložení trestu odnětí svobody. Tímto způsobem lze řešit především případy s menší závažností, kdy ustupuje zájem státu na bezprostředním potrestání pachatele a je zde možnost přednostně uložit úhradu škody a jiné újmy jako kompenzaci, která byla způsobena obětí trestného činu.

Od roku 1996 byly úkoly, které plnili probační pracovníci, v podobě dohledu odborných zaměstnanců soudů a vyššími soudními úředníky.

Postavení pracovníků probační a mediační služby nebylo v zákoně zvlášť upraveno. Pouze zákon č. 189/94 o vyšších soudních úřednících stanovil některé probační činnosti, jako poskytnutí poučení obviněnému a poškozenému o náležitostech dohody a narovnání a úkonech potřebných k jejímu uzavření, mohou na základě pověření předsedy senátu vykonávat pouze vyšší soudní úředníci.

Probační a mediační služba České republiky vznikla schválením zákona č. 257/2000 Sb. jako součást systému trestní justice. Než byl tento zákon přijat, předcházelo velmi dlouhé přípravné řízení, ve kterém bylo dosti složitě hledáno přesné umístění a uplatnění Probační a mediační služby v České republice.

Velkou inspirací pro nově vzniklá střediska Probační a mediační služby byly rozsáhlé zkušenosti s touto službou v zahraničí. Například skoro stoletá tradice probační služby ve Velké Británii. Je třeba také zmínit zkušenosti v USA, Kanadě, Holandsku a Německu.

Je třeba podotknout, že v různých obdobích a v jednotlivých zemích byla rozdílná úroveň probační služby, což bylo velmi významné. Například v 50. letech minulého století bylo účelem pomoci pachatelům. V této fázi služba zaplnila prázdné místo v zacházení s pachateli trestných činů a s dobově zažitou praxí výkonu vězeňských a peněžitých trestů, kde nabídla nové možnosti, jak řešit resocializaci pachatelů a zvládnutí kriminality.

Během 60. až 70. let minulého století v probační praxi převládal terapeutický model zacházení, kdy s pachatelem určitého trestného činu bylo zacházeno jako s obětí nestandardního sociálního vývoje nebo s obětí změněných rodinných patologických struktur.

Teprve až v průběhu 90. let došlo v České Republice ke vzniku a rozvoji probační služby. Trestní politika byla v průběhu tohoto desetiletí mnohokrát zasažena rozsáhlými politickými změnami.

K takovému vývoji v České republice vedlo i čerpání ze zahraničních zkušeností. Vznik takové služby ovšem kladl velký důraz na náročnost výběrových řízení pro nové zaměstnance. V čele Probační a mediační služby je ředitelství a dále potom jednotlivá regionální střediska, která působí v místě okresních nebo městských soudů v Praze a Brně. Zajišťují také dílčí činnosti ve vztahu ke státním zastupitelstvím, soudům a místně příslušným policejním orgánům. Jednotlivé kontakty Probační a mediační služby jsou uvedeny na webových stránkách státních zastupitelství, policie nebo soudů.

7.1 Probace

V tradičním slova smyslu se probací rozumí vyjádření specifické alternativy k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, který je vykonáván ve vězení, k podmíněnému odložení výkonu trestu odnětí svobody nebo k trestu odnětí svobody s podmíněným odkladem na stanovenou zkušební dobu.

„Probace (z latiny zkouška, vyzkoušení, důkaz) obsahuje prvky sociální, psychologické a pedagogické pomoci a poradenství. Jde o specifický postup v rámci uplatnění sankcí nespojených s odnětím svobody, spočívající v povinnosti odsouzeného (obviněného) jedince být v průběhu zkušební doby v kontaktu s probačním pracovníkem“ (Fischer, S., Škoda, J., 2007, s. 178).

Pozitivem probace je rozdílný přístup v jednání s pachateli trestných činů a také ve využití alternativních a účinných metod nebo prostředků při řešení kriminality. Pachatel není vydán působení jiným negativním vlivům, spolu s psychickými a sociálními problémy. Nejvýznamnějšími aspekty jsou těžkosti spojené s výkonem trestu nebo

vazby a problémy psychosociální. Pachatel je vtažen do defektního prostředí, kde přichází postupná habituace na prostředí

Často bývá odklad uloženého trestu doprovázen určitým dohledem nad pachatelem, který je realizován specializovanými probačními zaměstnanci. Zákon o Probační a mediační službě vymezuje svou činnost v tom smyslu, že kromě organizace a výkonu dohledu nad obžalovaným, obviněným nebo odsouzeným zahrnuje i kontrolu všech trestů, které nejsou spojeny s odnětím svobody. A to včetně uložení různých omezení a povinností, sledování odsouzeného ve stanovené zkušební době podmíněného propuštění. Dále se monitoruje výkon ochranných opatření a individuální pomoc obviněnému tak, aby mohl vést spořádaný život a vyhověl všem podmínkám, které uložil soud nebo státní zástupce. Nedílnou součástí je také zjišťování aktuálních informací o osobě, která je obžalovaná, obviněná nebo odsouzená.

7.2 Přístupy k účastníkům probačního řízení

U probačních činností bývá uplatnění založeno na zcela jedinečném přístupu. Jednotlivé probační činnosti jsou pokaždé zcela jiné a dovolují individuální přístup k poškozenému, obviněnému, odsouzenému nebo k jiným sociálně blízkým osobám. Tyto činnosti se zpravidla orientují na přístup ke všem zúčastněným stranám, které přijdou s Probační a mediační službou do kontaktu. Následujícím, zcela výjimečným přístupem, je všestranný náhled na danou situaci, který představuje individuální pohled na problém, kde je přesahována právní kvalifikace. Pohlíží citlivě na psychický stav odsouzeného nebo obviněného a může velmi pohotově reagovat na nové nenadálé situace.

„Obvinění představuje pro většinu lidí značnou psychickou zátěž. Její základní charakteristikou je pocit ohrožení, které zatím není konkretizováno (jedinec bude teprve souzen). Tento pocit zahrnuje úzkost, nejistotu a strach z budoucnosti. Logickým důsledkem působení této zátěžové situace je oživení obranných reakcí, jejichž charakter je závislý na osobnosti obviněného člověka, jeho životních zkušenostech a jeho aktuálním tělesném i duševním stavu“ (Vágnerová, s. 815).

Probace by měla působit jako motivační zdroj k aktivnímu podílení se na řešení trestné věci, nikoli jako nevráživost vůči celému soudnímu systému.

7.3 Probační dohled nad odsouzeným

V materiálech PMS ČR je uvedeno, že soudce může uložit dohled v případě, kdy rozhodne o podmíněném upuštění od potrestání, podmíněném propuštění z výkonu trestu odnětí svobody nebo podmíněném odsouzení. Tento dohled může nahradit působení obviněného ve vazbě, ale v tomto případě o dohledu rozhoduje soudce nebo státní zástupce.

Samotný dohled vypadá jako pravidelná osobní „schůzka“ obviněného s příslušným probačním zaměstnancem. Tato setkání bývají pravidelná a soustřeďují se v PMS. Většinou se to odehrává v místě pobytu odsouzeného. Probační zaměstnanec má také možnost obviněného navštívit přímo u něj doma.

„...obsah probačního dohledu nad obviněným (odsouzeným) pojmán jako pomoc a kontrola. Pomoc, aby snáze překonal obtíže rodinného, sociálního i pracovního charakteru“ (Zoubková, 2002, s. 53).

7.4 Pracovníci Probační a mediační služby České republiky

Probační a mediační službu reprezentují úředníci Probační a mediační služby České republiky a asistenti Probační a mediační služby České republiky.

„Dohled nad klientem provádí úředník nebo asistent Probační a mediační služby ČR v místě, kde klient bydlí nebo se dlouhodobě zdržuje. O jednotlivých setkáních s klientem vede probační úředník nebo asistent záznamy v probačním spise. Informace o tom, jak dohled probíhá, jsou nejméně 1x za půl roku sdělovány soudci. V případě dohledu jako náhrady vazby je informován soudce i státní zástupce. S těmito zprávami je klient seznámen“ (Metodické materiály PMS ČR).

Jejich úkolem je zprostředkovat alternativní způsoby řešení trestné činnosti a provádět účinnou kontrolu výkonu alternativních trestů.

K základním profesním dovednostem úředníků a asistentů patří znalosti příslušných právních předpisů a schopnost účinně vyjednávat a komunikovat.

Každodenní situace staví probačního úředníka do role psychologa, terapeuta, speciálního a sociálního pedagoga (to vše dohromady v pozitivním slova smyslu), jelikož usiluje o změnu osobnosti obviněného jedince. Individuálně zkoumá jeho hodnoty, výhledy do budoucna, musí pochopit sociální pozadí jeho trestné činnosti. Tento základ mu dává možnost pozitivně působit na delikventa pomocí behaviorálních metod práce. Cílem probačního úředníka je tedy mj. kognitivně-behaviorální působení a změna v chování viníka.

V oblasti probace vytváří podmínky pro ukládání alternativních trestů. Opatřuje informace o pachateli a o oběti, které jsou významné pro rozhodování státního zástupce a soudce. V průběhu výkonu

alternativního trestu spojeného s probací kontroluje a současně motivuje odsouzeného, aby vedl život v souladu se zákonem a plnil povinnosti uložené mu soudem. V rámci svých činností spolupracuje se státními i nestátními organizacemi, které se podílejí na výkonu alternativních trestů.

7.5 Probační programy

„Probační programy představují jedno z možných výchovných opatření, které může soud mladistvému pachateli uložit nebo které může mladistvý pachatel dobrovolně přijmout v přípravném řízení. Jelikož Probační programy řeší a snaží se odstranit příčiny, které mladistvého přivedly do konfliktu se společností, je vykonání vhodného Probačního programu jedním z kritérií, na základě kterých může soud nebo státní zástupce upustit od trestního stíhání, jedná-li se o méně závažná provinění. Vykonání Probačního programu je také v zákoně uvedeno jako polehčující okolnost při ukládání trestního opatření“ (Kynclová, 2007, s. 43).

Probační program je dán ze zákona § 16 odst. 3 zákona o soudnictví ve věcech mládeže ve vztahu k mladistvým, § 26b odst. 1 trestního zákona ve vztahu k dospělým.

„Probačním programem se rozumí zejména program sociálního výcviku, psychického poradenství, terapeutický program, program zahrnující obecně prospěšnou činnost, vzdělávací, doškolovací, rekvalifikační nebo jiný vhodný program k rozvíjení sociálních dovedností a osobnosti mladistvého (s různým režimem omezení v běžném způsobu života) a k podpoře jeho vhodného sociálního zázemí a k urovnání vztahů mezi ním a poškozeným“ (Zákon č. 218/2003 Sb.).

Povinnosti pachatele při dohledu jsou:

- a) *„spolupracovat s probačním úředníkem způsobem, který mu probační úředník stanoví na základě jeho probačního programu,*
- b) *dostavovat se k probačnímu úředníkovi ve lhůtách, které mu stanoví,*
- c) *informovat probačního úředníka o svém pobytu, zaměstnání, dodržování soudem uložených přiměřených omezení a povinností a jiných důležitých okolnostech pro výkon dohledu určených probačním úředníkem,*
- d) *umožnit probačnímu úředníkovi vstup do obydlí, ve kterém se zdržuje“ (Sotolář, 2001, s. 228).*

7.6 Probační dohled

V trestní praxi ČR se probační dohled ukládá obviněnému nebo odsouzenému, pokud státní zástupce nebo soudce shledá za účelné sledovat po určitou dobu chování klienta a nařídí mu obvykle i přiměřené omezení nebo povinnosti.

„Při osobních setkáních klienta s probačním úředníkem nebo asistentem dostává klient prostor sdělit své starosti, zájmy a potřeby, se kterými mu může probační úředník nebo asistent pomoci. Probační úředník nebo asistent v rámci zajištění dohledu může také navázat spolupráci s rodinou klienta, s poškozeným, se zájmovou organizací (jestliže nabídla záruku za chování klienta), případně se zaměstnavatelem nebo školou, do níž klient dochází. Úředník nebo

asistent pravidelně hodnotí průběh dohledu a chování klienta a vypracovává o tom zprávy pro soudce nebo státního zástupce. Ve zprávě jsou obsaženy jak úspěchy, kterých klient v rámci dohledu dosáhl, tak i zjištěné nedostatky. Probační úředník nebo asistent může soudci nebo státnímu zástupci navrhnout opatření, která mají zjištěné nedostatky napravit. Spolupráce s klientem je povinná a trvá až do skončení stanovené zkušební doby nebo až do odvolání náhrady vazby dohledem“ (Metodické materiály PMS ČR).

7.7 Účel a cíl probačního dohledu

Cílem probačního dohledu je, aby se klient v budoucnu zdržel páčání trestné činnosti, získal vhodné sociální i emoční zázemí a pomocí výchovného působení se stal perspektivním členem společnosti.

„Účelem probačního dohledu je pravidelná kontrola chování klienta, která může přispět k tomu, že klient bude schopen vést svůj život bez dalšího konfliktu se zákonem“ (Interní materiály PMS ČR). „Kontrola je zaměřena na žádoucí způsob života a na plnění soudem stanovených omezení a povinností“ (Fischer, S., Škoda, J., 2007, s. 178).

7.8 Mediace

Mediaci lze tedy provádět jen s výslovným souhlasem obviněného a poškozeného, jelikož je pro obě strany dobrovolná. Je někdy velice

složitě pracovat se strachem poškozených ze setkání se s pachatelem tváří v tvář, resp. s obavou z dalších útoků pachatele vůči oběti.

„Termín mediace je odvozen od latinského medium (střed), přičemž přesně označuje zprostředkování. V poslední době se názvu mediace používá pro označení zprostředkování alternativního řešení sporu nestrannou třetí osobou (mediátorem)“ (Zoubková, I., 2002, s. 53).

„Mediace spočívá v uceleném procesu mimosoudní formy řešení sporů. Jde o proces se specifickými principy a strategiemi, vedoucími k oboustranně přijatelné dohodě zúčastněných stran, pachatele i poškozeného bez dalšího trestu“ (Fischer, S., Škoda, J., 2007, s. 178).

V oblasti **mediace** lze obecně konstatovat, že Probační a mediační služba zprostředkovává řešení konfliktu spojeného s projednáváním trestnou činností. Snahou Probační a mediační služby ČR je tedy zprostředkovat (pomocí mediátora) řešení konfliktu mezi pachatelem a obětí trestného činu. Případné společné setkání za účelem odstranění nepříznivých důsledků trestné činnosti pro poškozeného probíhá za účasti třetí osoby zprostředkovatele. Princip „zprostředkovatele“ mezi dvěma subjekty již existoval mnohem dříve, než byla zákonem zřízena Probační a mediační služba ČR.

Se souhlasem obou stran shromažďuje důležité informace o povaze a okolnostech tohoto sporu. Pomáhá jim hledat přijatelná řešení dané situace s cílem urovnat jejich vzájemné vztahy. Přitom zohledňuje zájmy a potřeby jak poškozeného, tak i pachatele a celé společnosti. Svou činností služba státním zástupcům a soudcům vytváří podklady pro jejich rozhodnutí o možném alternativním postupu v trestním řízení, nebo o uložení alternativního trestu.

Přínosem mediace pro obviněného je možnost nejen vyjádřit své potřeby, zájmy, ale také pojmenovat své povinnosti a přijmout odpovědnost v souvislosti s náhradou jím způsobených škod a to v osobním jednání s obětí. Může vysvětlit okolnosti svého jednání, omluvit se poškozenému a nabídnout přiměřenou náhradu škody. Aby byla mediace přínosem pro obě zúčastněné strany, musí obviněný porozumět svému jednání v jeho individuálních i sociálních souvislostech.

Přínosem mediace pro poškozeného je, že může získat důležité informace vztahující se k trestnímu řízení a především k jeho zájmu (náhradě škody). Poškozený má možnost vyjádřit své potřeby, sdělit pachateli, co vše mu způsobil, a může se aktivně podílet na odčinění újmy vůči vlastní osobě.

7.9 Mediace v trestním řízení

Mediací v trestním řízení se rozumí zprostředkování jednání pachatele trestného činu s obětí trestného činu o morální a majetkové náhradě způsobené škody. Jednání může proběhnout formou přímého setkání, které je pro pachatel příležitostí, aby poznal následky svého činu, mohl oběti vysvětlit motivy svého jednání. Od oběti se naopak může dozvědět, jaký měl trestný čin vliv na její život a jaké potíže jí v jeho důsledku vznikly.

Mediace v rámci trestního řízení je příležitostí jak řešit následky, které byly trestným činem způsobeny. Otevírá se možnost nahradit či napravit vzniklou škodu – na zdraví, na majetku nebo morální. Je prostředkem vedoucím k nápravě vztahů a sociálních vazeb porušených v důsledku trestného činu.

O konkrétním způsobu její náhrady se s obětí může pachatel dohodnout. V případě, že se oběť s pachatelem z nějakého důvodu nechce přímo sejít, může jednání proběhnout nepřímě.

Úředník má v jakékoliv formě jednání roli prostředníka – mediátora, který pomáhá objasňovat právní situace a sporné problémy. Zároveň kontroluje, aby mediační řízení probíhalo v mezích zákona. Mediační řízení končí uzavřením dohody, která obsahuje konkrétní způsoby řešení, nebo dohodou o nedohodě.

Mediačním postupem lze připravit podklady pro užití ustanovení § 309 trestního řádu, ukončení trestní věci pomocí institutu narovnání. Druhou možností je využití ustanovení § 307 trestního řádu a tím je příprava podkladů pro podmíněné zastavení trestního stíhání.

7.10 Narovnání dle § 309 trestního řádu

Podstatou institutu narovnání je uzavření dohody mezi poškozeným a pachatelem. Poškozený a pachatel jsou v daném procesním postupu hlavními postavami. Probační úředník zde zastává pouze roli zprostředkovatele.

Zájem, a to i právní zájem, jenž je daným postupem upřednostněn, je urovnání konfliktu vzniklého mezi stranami sporu. Tento zájem za splnění dalších zákonných předpokladů je upřednostněn před zájmy veřejnými.

Zákonnými předpoklady jsou:

- Důvodné podezření obviněného z trestného činu, jehož hranice trestní sazby nepřevyšuje pěti let.

- Pachatel je z trestného činu obviněn. Není – li jeho provinění hrubě závažného charakteru, je mu dána šance následky negativního chování tímto postupem odčinit.
- Adekvátnost takového způsobu při vyřízení trestní věci
- Adekvátnost je vyjádřena horní hranicí trestní sazby, kterou je nutné dodržet při užití odklonů.
- Úhrada škody způsobené trestním činem poškozenému bez ohledu na to, jestli nárok již uplatnil, popřípadě odčinění další újmy vzniklé trestným činem.
- Pachatel nahrazuje škodu, kterou způsobil, zmírňuje následky svého jednání. Je za své jednání sankcionován. Poškozená strana má právo vyjádřit se k výši, nebo k formě kompenzované škody.
- Složení částky na obecně prospěšné účely.
- Dodržením těchto právních předpokladů jsou uspokojeny zájmy chráněné státem.
- Současně je naplněn i charakter sankce – trestní sankce, která v sobě nese výchovný prvek a to tak, že nejméně polovina skládané částky je určena na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti. O zbývajících částech rozhodne svým návrhem obviněný,

kam bude směřována. Bývá postupována obecně prospěšným institucím.

Dalšími podmínkami pro uplatnění postupu dle § 309 trestního řádu jsou:

- Souhlas obviněného s postupem.
- Souhlas poškozeného s postupem.

Splnění této podmínky s sebou nese i preventivní funkci kriminality. Podmínka nemá charakter sekundární, ale spíše primární prevence. Může však do jisté míry být pro poškozenou stranu satisfakcí.

Z výchovného pohledu přináší pachateli poučení i ve smyslu, že za proviněním následuje odplata.

Uvedené poučení přináší poslední zákonná podmínka postupu a to:

- Prohlášení obviněného, že skutek, pro který je stíhán, se skutečně stal a že si je vědom trestní odpovědnosti za spáchaný skutek.

7.11 Podmíněné zastavení dle § 307 trestního řádu

Podstatou institutu podmíněného zastavení je také zprostředkování dohody mezi poškozeným a pachatelem.

Postup je následující:

- Středisko obdrží podnět k zahájení mediačních činností. Podnět vzejde od státního zástupce, nebo od soudce. Na základě pokynu soudu středisko vyzve pachatele trestného činu ke konzultaci. Podnět může středisku dát také sám pachatel nebo poškozený.
- Pachateli jsou na prvním setkání objasněny možné zákonné postupy v trestních věcech obecně, je mu vyjasněna role probačního úředníka. Je seznámen s tím, že má sám právo nespolupracovat a v případě spolupráce jsou jasně vymezena pravidla spolupráce.
- Rozhodne – li se pachatel spolupracovat s probačním úředníkem, stává se klientem střediska.
- Na základě zákonných předpokladů k uplatnění institutu podmíněného zastavení je klient motivován k hledání řešení, zejména se jedná o náhradu škody poškozenému, vznikla – li.
- V případě, kdy se navazuje spolupráce na základě pokynu, je otázka doznání viny zkoumána probačním úředníkem pouze formálně.
- Důležitým momentem v takto vedeném mediačním řízení je vyřešení otázky narušených sociálních vztahů.

Zde se v praxi objevují dva základní typy případů z hlediska poškozeného:

- Poškozenou stranou je soukromá osoba a zde je nutné řešit narušené sociální vztahy.
- Nebo poškozenou stranou je instituce a zde se vyřešení narušených sociálních vztahů zužuje spíše směrem k pachateli trestného činu a to tak, aby si uvědomil, jak jeho chování vztahy narušilo – například vztahy ve své vlastní rodině.

Práce s pachatelem trestného činu v přípravné fázi trestního řízení má dva základní aspekty, které jsou důležité pro deklaraci faktu, že mediační řízení naplňuje podstatu sekundární prevence.

Prvním je převzetí odpovědnosti pachatele trestného činu sama za sebe, za své jednání, za důsledky svého jednání. Klient je silně motivován k řešení následků jím spáchaného trestného činu.

Výsledky mediačního řízení mohou státní zástupce nebo soudce vzít v úvahu při svém rozhodování v trestní záležitosti. Mohou zvážit možnost zastavení trestního stíhání, užití institutu narovnání, popřípadě mohou zvážit, jaký může být uložen alternativní trest.

Pro potřeby státního zástupce, nebo soudce vypracovávají probační úředníci a asistenti podrobnou zprávu. Zpráva obsahuje údaje o pachateli i oběti, o jejich pracovní i rodinné situaci. Jsou v ní zahrnuty i postoje pachatele k trestnému činu a návrhy na konkrétní řešení jeho následků. Dále je zde uvedeno stanovisko oběti a její představy o způsobech řešení vzniklé situace. Do zprávy jsou současně zahrnuta vyjádření osob ze sociálního okolí pachatele. Tyto osoby doporučuje buď sám pachatel, nebo si je probační úředník sám vybírá. Vždy však musí být zajištěna objektivnost získaných informací. Zpráva může být průběžně doplňována dalšími údaji. Vypovídá především o tom, zda si je pachatel vědom vlastní viny a o jeho ochotě řešit následky svého jednání. Obsah zprávy je výsledkem kontaktu mezi probačním úředníkem, pachatelem a obětí v období přípravného řízení. Zpráva je

vypracována se souhlasem pachatele i oběti. Efektivně výchovným prvkem užívaným v rámci mediačního jednání je prvek transparentnosti, kdy obě strany sporu znají jednotlivé kroky vedoucí k řešení a mají právo se k nim vyjádřit, souhlasit s nimi, nesouhlasit s nimi.

V přípravném řízení může být pachatel vazebně stíhán. V tomto případě lze upustit nebo nahradit vazební stíhání probačním dohledem. O náhradě vazebního stíhání probačním dohledem může na návrh státního zástupce rozhodnout soudce. Je – li již vazebně stíhaný ve vazební věznici, tak prostřednictvím svého právního zástupce může požádat o náhradu vazebního stíhání probačním dohledem. V těchto případech je požádána probační služba, aby provedla šetření, zdali pachatel splňuje podmínky pro užití tohoto institutu, tedy je – li schopen vést řádný život. Zde se pachateli také otevírá příležitost řešit následky svého jednání.

Sekundární prevencí je užití diverze v rámci přípravného řízení, užití ustanovení § 307 trestního řádu – podmíněného zastavení trestního stíhání, nebo ustanovení § 309 trestního řádu - narovnání. Tento procesně právní postup v sobě zahrnuje všechny prvky sekundární prevence obecně a to zejména v případech, kdy jsou podklady pro užití uvedených ustanovení připravovány probačním úředníkem a dotčené strany jsou přímo účastny. Odklony jsou zaměřeny nejen na osobu, která se již delikventně projevila, spáchala trestný čin, ale zároveň oslovují i osobu poškozenou trestním činem – poškozeného. Odklony tak v sobě nesou prvky především sekundární prevence a současně i prvek primární prevence.

Při posuzování stupně narušení osobnosti pachatele trestného činu je probačním úředníkem zhodnocena výchovná efektivita tohoto postupu a to ve vztahu k osobnosti pachatele. Probační úředník v těchto případech musí mít na zřeteli nejenom naplnění zákonných

podmínek pro uplatnění ustanovení procesně právních postupů, ale také musí zhodnotit vhodnost klienta pro užití tohoto postupu.

Práce s pachatelem trestného činu v přípravné fázi trestního řízení má dva základní aspekty, které jsou důležité pro deklaraci faktu, že mediační řízení naplňuje podstatu sekundární prevence.

Prvním je převzetí odpovědnosti pachatele trestného činu sám za sebe, za své jednání, za důsledky svého jednání. Klient je silně motivován k řešení následků jím spáchaného trestného činu.

Druhým významně působícím momentem je setkání pachatele a poškozeného. Při setkání si zpravidla pachatel uvědomí velmi silně následky svého jednání, jsou – li mu sděleny obětí trestného činu.

Od samotného začátku mediačních jednání, kam patří setkávání se s klientem – pachatelem trestného činu, setkání s poškozeným – obětí trestného činu, je probační úředník v kontaktu se dalšími institucemi. Tyto jsou vybírány podle typu případu, věku klienta, na doporučení klienta, na základě zvážení probačního úředníka.

Cílem nastíněných aktivit je optimální zmapování osobnosti klienta – pachatele, vytvoření pedagogické diagnózy, zejména zjištění masivity poruchy klienta a následná možnost jeho nápravy / záměrně není užit termín resocializace, u některých klientů jde o jednorázové vybočení z běžného modelu chování/.

Ze sociálně pedagogického hlediska je možné konstatovat, že popsaný postup lze u méně narušených jedinců plným právem považovat za sekundární prevenci. Je pracováno s narušeným jedincem, je seznámen s důsledky svého jednání, je seznámen s riziky plynoucími z dalšího možného selhání, je veden k odstranění následků svého počínání. Celý mediační proces je pro něj druhem sankce.

Z ryze pedagogického hlediska je mediační jednání velmi výchovnou sankcí, neboť přichází záhy po spáchání trestného činu,

dále je jednorázovým vyřešením, je – li trestní stíhání podmíněně zastaveno, je pachatel potrestán po zkušební dobu záznamem ve výpisu v rejstříku trestů a následně mu trestný čin není připomínán.

Dle § 7 odst. 1 zák. o PMS není role mediátora výslovně nijak upravena, jsou však výslovně zakázány jakékoli vnější zásahy do jeho aktivit v rámci mediace a do samotného průběhu mediace. Mediátor je sice vázán nejen právními předpisy, ale i pokyny soudce a státního zástupce, avšak tyto pokyny nesmí směřovat ke způsobu a výsledku prováděné mediace.

7.12 Smysl a cíle mediace

Úkolem mediace je vyřešení konfliktu, který vznikl v důsledku trestného činu. Cílem je najít řešení situace jak pro poškozeného, tak pro pachatele.

Účelem mediační činnosti není potrestat pachatele, ale najít všestranně přijatelné řešení sporu. Obsahuje i jistý prvek prevence před pácháním trestných činů.

Mediace má čtyři základní výhody:

1) *„Komplexnost - mediační proces vytváří předpoklady pro řešení příčin a důsledků spáchaného trestného činu ve všech jejich souvislostech a přispívá k obnovení jím narušených vztahů. Vedle reakce na způsobené bezprávní v trestněprávní rovině umožňuje odčinění újmy spojené se spáchaným činem i v morální rovině.*

2) *Rychlost - oproti standardnímu trestnímu řízení je mediační proces zpravidla rychlejší a efektivnější. Jeho iniciování není nijak formalizováno a totéž platí o jednotlivých kontaktech mezi mediátorem*

a dalšími subjekty zúčastněnými na mediaci. Její provádění nijak nebrání dalšímu postupu v standardním trestním řízení (zejména pak v opatřování důkazů a provádění dalších procesních úkonů).

3) Dobrovolnost - k účasti na mediačním procesu ani k přijetí určitého řešení nelze nikoho nutit. Podmínkou úspěšného průběhu mediace je, že se strany rozhodnou k mediaci dobrovolně přistoupit a spolupracovat na vyřešení vzniklé situace.

4) Důvěrnost - mediátor je vázán mlčenlivostí a nikomu nesmí poskytnout informace o průběhu mediačního procesu. Jestliže se ovšem dozví skutečnosti svědčící o spáchání trestného činu uvedeného v § 167 nebo § 168 trestního zákona, platí i pro něho zákonná povinnost oznámit nebo překazít takový čin. Skutečnosti, které vyšly najevo během mediace a týkají se spáchaného činu, ohledně něhož je mediace vedena, nemohou být použity jako důkaz v standardním soudním řízení“ (Svoboda, I., 2004, s. 35).

Jak ukázaly naše i zahraniční zkušenosti, mediaci, jakožto způsob urovnání sporů, vnímají většinou jak pachatelé, tak oběti velmi pozitivně.

7.13 Význam Probační a mediační služby České republiky

Probační a mediační služba zprostředkovává alternativní řešení problémů, které vyplývají z trestné činnosti. Umožňuje pachatelům napravit některé následky svých činů a řešit kompenzaci za způsobené škody. Má i jistý motivační charakter.

Lidem, kteří byli poškozeni trestnou činností, nabízí příležitost zapojit se do trestního řízení, získat odpovídající odškodnění a vůbec určitou satisfakci.

Úkolem Probační a mediační služby je napomáhat spravedlnosti, to znamená řešit spory mezi znesvářenými stranami, také mezi oběťmi a pachateli. Konflikty, které vznikají vlivem trestného činu, mají dvě úrovně. Dochází k porušení právních norem a narušení vztahu mezi poškozeným a pachatelem. Různé vyjednávací techniky pomáhají vyřešit vzniklé konflikty. Mediační a probační služba je tedy k dispozici jak obětem, tak pachatelům, profesionálně zprostředkovává alternativní tresty (např. obecně prospěšné práce) a podílí se na kontrole nad jejich plněním. Důležitým zdrojem informací jsou i výroční zprávy s přehledem institucí a jejich činností.

ZÁVĚR

Trest je ukládán, protože si ho pachatel zaslouhuje. Původní funkcí trestu bylo jen potrestat, vývojem právního systému dochází k usilování o nápravu pachatele a jeho návrat do společnosti. Trest ztrácí jakékoli morální zabarvení a stává se výrazem přirozené reakce lidské společnosti, která se brání zločinu.

Pro poškozeného má trest především emocionální hodnotu a emočně jej uspokojuje tím, že pachateli byla spáchána újma.

Resocializace a náprava zločinců se těší všeobecné podpoře, protože zaujímá pozitivní přístup k likvidaci kriminality.

V každé historické době se tresty liší. Přirozeně dochází k vývoji trestů a s tím souvisí i postupné vytváření pravidel nebo zákoníků práva.

Ve starověku byla nejčastějším trestem smrt, tělesné tresty, často také otroctví jako projev ztráty svobody. Zákon určoval panovník.

Ve středověku ovlivňuje trestání zločinců nejvíce církve. Tresty byly nespravedlivé a kruté, konaly se veřejně. Trestající tak chtěli předejít další trestné činnosti.

V dobách osvícenství začínají být tresty humánnější, především hlásají právo na život člověka jako základní občanské právo. Buduje se právní systém.

V době kapitalismu přichází trest tak, jak jej známe. Vznikají věznice jako přirozená reakce na dobu. Systém vězeňství se osvědčil, proto se dochoval do dnešní doby.

Uplatňováním trestu odnětí svobody vznikla potřeba vybudování věznic v nichž by byl vykonáván. Vznik vězeňství je datován od roku 1595 vybudováním ústavu pro mužské mladistvé delikventy v Amsterdamu. Postupem času vznikají nejrůznější systémy nápravy. Vývoj a získané zkušenosti vyzrály do obecně přijímaných zásad. Zavedením smysluplné práce pro odsouzené vedly k motivaci, k hmotnému zabezpečení a upevnění pracovních postojů, návyků.

Vězení plní represivní funkci k ochraně společnosti před kriminálním chováním, zároveň usiluje o společenské začlenění a uplatnění odsouzených po propuštění.

Práce s vězni přispívá k socializovanému, společensky adekvátnímu chování propuštěného vězně na svobodu.

Základním principem práce s vězni je oddělovat nebezpečné vězně, mentálně defektní vězně od všech ostatních, dále pak mladistvé od dospělých, muže od žen.

Práce s vězni probíhá pomocí těchto programů:

- Pracovních – práce obecně vede k vytrvalosti, sebekázni, rozvoji manuálních dovedností a vědomostí.
- Vzdělávacích – umožňují odsouzenému rekvalifikaci nebo kvalifikaci v řemeslech či administrativně-technické profesi.
- Volnočasových – smyslem těchto programů je vyplnit čas odsouzeného aktivní činností zaměřenou na rozvoj osobnosti.
- Terapeutických, tréninkových – jednou z forem těchto programů je skupinová terapie, která řeší problém společenského chování, sociální postoje a formy komunikace.
- Extramurálních – usnadňují odsouzenému propouštěcí proces, pomáhají mu zvládnout situace, které nastanou po propuštění.

Alternativní tresty jsou jakousi „jemnější“ formou trestu u pachatelů s mírnějším trestem. Nezabavuje pachatele svobody, ale je sledován, zda plní podmínky uloženého trestu. Alternativní tresty nejsou častým jevem.

Jedním z negativních aspektů je skutečnost, že jsou-li alternativní tresty skutečně užívány jako náhrada za tresty odnětí svobody, jsou v zásadě ukládány tzv. „normálním“, „slušným“ pachatelům nebo pachatelům méně závažné kriminality, kteří žijí více méně spořádaným

životem. Zkoumáme-li charakteristiku skupiny pachatelů, kterým jsou ukládány alternativní tresty, dospějeme nutně k závěru, že významné kategorie pachatelů - jako jsou např. drogově závislí, cizinci nebo bezdomovci - jsou zde zastoupeny ve znatelné menšině. Vězení začíná být stále zřetelněji místem, kde se shromažďují kategorie pachatelů, pro které z důvodu nedostatečných financí neexistují žádné projekty, které by jim umožnily trest vykonat na svobodě. V tomto smyslu má současná aplikace alternativních trestů velice diskriminující účinek tím, že vylučuje výše zmíněné kategorie ze společnosti a přímo či nepřímo negativně ovlivňuje klima ve věznicích.

Statisticky alternativní tresty nemají vliv na snížení počtu vězňů, ale neznamená to však, že v budoucnu vliv mítí nebudou. Česká republika, která je na začátku procesu zavádění alternativních trestů, může využít nejen pozitivních zahraničních zkušeností, ale také se vyvarovat stinných stránek a chyb, které se s odstupem času projeví v zahraničí. Uvědomíme-li si možné problémy spojené s aplikací těchto trestů, můžeme si z těchto zahraničních zkušeností vzít poučení a v procesu zavádění nových druhů alternativních trestů se pokusit obdobným úskalím vyhnout.

Resumé

Rigorózní práce se zabývala problematikou alternativních trestů. Jejich uplatnění umožňuje zrychlení a zjednodušení trestního řízení, v některých případech může rozhodnout již v přípravném řízení státní zástupce. Jako další pozitivum je skutečnost, že v případech méně závažné trestné činnosti nemusí být nutně zatěžován soud, je to úspora času a práce naší přetížené justice.

Cílem práce bylo ukázat na změny postojů k trestání a výchovnou efektivitu alternativních postupů a alternativních trestů.

Do systému trestání pronikají současně s rozvojem společnosti postupně nové prvky a trest neplní již jen odplatnou funkci, ale stále více se prosazují funkce další.

Jako cíl si vytyčila dokázat, že alternativní sankce jsou prevencí kriminality.

Svého cíle dosáhla, když podala základní přehled o alternativních postupech v trestním řízení a o ukládaných alternativních trestech.

Summary

This rigorous work is focused on problematic of alternative punishments. Their proper application enables faster and simpler criminal trial proceeding, there are also cases when state attorney can make a decision during preliminary procedure. In the matter of less major cases of criminality, there is possibility of sparing time and work of justice, which can be considered as another positive aspect.

This work also proves the change of attitude to punishment and educational effectiveness of alternative procedures and alternative punishments.

New elements are implicated to the system of punishment as society is developing and the punishment is no longer only the instrument of revenge, but it has also new other functions.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

MONOGRAFIE

BEDRNOVÁ, E., Nový, I. *Psychologie a sociologie řízení*. Praha: Managment Press, 1998. ISBN 80-85943-57-3.

ATKINSON, R. L., et al. *Psychologie*. Praha: Portál, 2003. Balcar, K.: *Úvod do studia osobnosti*. Praha: SPN, 1983. Barrister & Principal, 2003. ISBN 80-86598-61-6.

BARTKO, D. *Moderní psychohygiena*. Praha: Orbis, 1980. BRICHČÍN, M., et al. *Mládež - drogy - společnost*. Praha: PF UK, 1997. ISSN 0862-4461.

BRICHČÍN, S., KALVACH, Z. *Soudní psychiatrie a soudní sexuologie pro policisty a vyšetřovatele*. Praha: Policejní akademie, 1997.

ČERNÍKOVÁ, V., MAKARIUSOVÁ, V. *Úvod do penologie*. Praha: Sociálně-právní institut, 1997.

ČERNÍKOVÁ, V., MAKARIUSOVÁ, V. *Sociální ochrana*. Praha: Policejní akademie ČR, 1996.

ČÁP, J., DYTRYCH, Z. : *Utváření osobnosti v náročných životních situacích*. Praha: SPN, 1968.

ČEPELÁK, J. *Penitenciární psychologie*. Praha: SSNV, 1982.

ČÍRTKOVÁ, L. *Kriminální psychologie*. Praha: Eurounion, 1998.

ČÍRTKOVÁ, L. *Kriminální psychologie*. Praha: EUROUNION, 1998. ISBN 80-85858-70-3.

DUNOVSKÝ, J. et al. *Sociální pediatrie*. Praha: Grada, 1999.

DUNOVSKÝ, J., DYTRYCH, Z., MATĚJČEK, Z. et al. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha: Grada, 1995.

- FENYK, J. *Veřejná žaloba*. Praha: Institut MS ČR, 2001.
- FISCHER, S. *Etopedie v penitenciární praxi*. Ústí nad Labem: UJEP, 2006. ISBN 80-7044-772-9.
- FISCHER, S. *Sociální patologie*. Ústí nad Labem: UJEP, 2006. ISBN 80-7044-812-1.
- FISCHER, S., ŠKODA, J. *Základy speciální pedagogiky*. Ústí nad Labem: UJEP, 2007. ISBN 978-80-7044-855-7.
- FROMM, E. *Anatomie lidské destruktivity*. Praha: Lidové noviny, 1997.
- FROMM, E. *Anatomie lidské destruktivity*. Praha: NLN, 1997. ISBN 80-7106-232-4.
- FÜRST, M. *Psychologie*. Olomouc: Votobia, 1997. ISBN 80-7198-199-0. Galén, 2006. ISBN 80-7262-410-5.
- GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000. ISBN 80-85931-79-6.
- GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999.
- GOULD, S. J. *Jak neměřit člověka*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998,184.
- HÁLA, J. *Teorie a praxe vězeňství I., II.* České Budějovice: Jihočeská Univerzita, 1996,1999.
- HARTL, P. *Psychologický slovník*. Praha: Nakladatelství Budka, 1993.
- HENDL, J. *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.
- HILL, G. *Moderní psychologie*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-641-1.
- HÖSCHL, C. Syndrom narušené závislosti na odměně. *Vesmír*, 75, 485, 1996.
- HÖSCHL, C., et al. *Psychiatrie*. Praha: TIGIS, 2002.
- HRČKA, M. *Sociální deviace*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001.
- CHARVÁT, J. *Život, adaptace, stres*. Praha: Avicenum, 1969.

- CHRÁSKA, M. *Úvod do výzkumu v pedagogice*. Olomouc: PF UP, 2006. ISBN 80-2444-1367-1.
- INCIARDI, J. K. *Trestní spravedlnost*. Praha: Victoria Publishing, 1994. ISBN 80-200-1289-3.
- KAISER, G. *Trestní opatření*. Justiční aktuality. 2006, č. 2, s. 191-192.
- KAPR, J. et al. *Sociální deviace, sociologie nemoci a medicíny*. Praha: Slon, 1991.
- KELLER, J. *Úvod do sociologie*. Praha: SLON, 2004. ISBN 80-86429-39-3.
- KOL. aut. *Příručka pro probaci a mediaci*, Praha: SPJ, 2001
- KOHOUTEK, R., et al. *Základy sociální psychologie*, Brno: 1998. ISBN 80-7204-064-2.
- KOUKOLÍK, F., DRTILOVÁ, J. *Vzpouza deprivantů nestvůry, nástroje, obrana*. Praha: Galén, 2006. ISBN 978-80-7262-410-2.
- KOUKOLÍK, F., DRTILOVÁ, J. *Zlo na každý den*. Praha: Galén, 2001. ISBN 80-7262-088-6.
- KRATOCHVÍL, S. *Základy Psychoterapie*. Praha: Portál, 2007. ISBN 80-7367-122-0.
- KYNCLOVÁ, Z., et al. *Co je dobré vědět nejen o mediaci a probaci*. Praha: Lexia Nexis CZ, 2007. ISBN 978-80-86920-26-9.
- LANGMEIER, J., MATĚJČEK, Z. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Avicenum, 1974. ISBN 80-85912-29-5.
- LORTIE, S., et al. *Soudnictví pro mladistvé v Kanadě a v České republice*. Praha: Institut MS ČR, 2004. ISBN 80-90-2656-1-8.
- MAREŠ, P., POTOČNÝ, T. *Modernizace a česká rodina*. Brno: Barrister&Principal, 2003. ISBN 80-86598-61-6.
- MATĚJČEK, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994. ISBN 80-85282-83-6.

- MATĚJČEK, Z. *Rodiče a děti*. Brno: Avicenum, 1986. ISBN 08-011-86.
- MATĚJČEK, Z. *Výbor z díla*. Praha: Karolinum, 2006. ISBN 80-246-1056-6.
- MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Slon, 2003. ISBN 80-86429-19-9.
- MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-771-X
- MEZNÍK, J., KALVODOVÁ, V., KUCHTA, J. *Základy penologie*. První vydání, Brno: Masarykova univerzita, 1995, ISBN: 80-210-1248-X.
- MONTOUSSÉ, N., RENOARD, G. *Přehled sociologie*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-976-3.
- MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha: Slon, 1999. ISBN 80-85850-75-3.
- MUNKOVÁ, G. *Sociální deviace*. Praha: Karolinum, 2001.
- NAKONEČNÝ, M. *Motivace lidského chování*. Praha: Academia, 1996.
- NAKONEČNÝ, M. *Psychologie osobnosti*. Praha: Academia, 1995.
- NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*. Praha: Academia, 1999.
- NEŠPOR, K. *Návykové chování a závislost. Současné poznatky a perspektivy léčby*. Praha: Portál, 2000.
- NEŠPOR, K., CSÉMY, L. *Alkohol, drogy a vaše děti*. Praha: Sportbag, 1992.
- NEŠPOR, K., CSÉMY, L. *Léčba a prevence závislostí.*, Praha: Psychiatrické centrum, 1996.
- NETÍK, K., NETÍKOVÁ, D., HÁJEK, S. *Psychologie v právu*. Praha: C.H. Beck, 1997.
- PLŇAVA, I., PILÁT, M. *Děti, mládež a rodiny v období transformace*. Brno: Barrister&Principal, 2002. ISBN 80-86598-36-5.
- PREISS, M. *Cloningerova teorie temperamentu a charakteru a klinická praxe*. *Psychiatrie*. 2000,4

- PRESL, J. *Drogová závislost*. Praha: Maxdorf ,1994.
- RABOCH, J., PAVLOVSKÝ, P. *Psychiatrie*. Praha: Triton, 1998.
- ROGERS, C. R. *Způsob bytí*. Praha: Portál, 1998.
- ŘÍČAN, P. *Psychologie osobnosti*. Praha: Orbis, 1972.
- ŘÍČAN, P. *Psychologie*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7175-923-2.
- ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál, 1995.
- SKÁLA, J. et al. *Závislost na alkoholu a jiných drogách*. Praha: Avicenum, 1987.
- SMOLÍK, P. *Duševní a behaviorální poruchy*. Praha: Maxdorf Jessenius, 1996.
- SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-559-8.
- SOTOLÁŘ, A., et al. *Právní rámec alternativního řešení trestních věcí*. Praha: Institut vzdělávání MS ČR, 2001.
- SOTOLÁŘ, A., et al. *Trestná činnost spojená se zneužíváním drog a formy jejího řešení, svazek 65*. Praha: Institut vzdělávání MSČR, Justiční akademie ČR, 2003.
- SOTOLÁŘ, A., PÚRY, F., ŠÁMAL, P. *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. Praha: C.H.Beck, 2000. ISBN 80-7179-350-7.
- SVOBODA, I. *Úvod do studia mediace a probace*. Zlín: Univerzitní institut, Ústav pedagogických věd, 2004.
- SVOBODA, M.: *Psychologická diagnostika dospělých*. Praha: Portál, 1999.
- SVOBODA, M., KREJČÍŘOVÁ, D., VÁGNEROVÁ, M. *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-545-8.
- ŠÁMAL, P., et al. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář*. Praha: C.H.Beck, 2004. ISBN 80-7179-829-0.

TRAIN, A. *Nejčastější poruchy chování dětí*. Praha: Portal, 2001. ISBN 80-7178-503-2.198

VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 1999, ISBN:80-7178-214-9.

VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pracovníky policie a vězeňské služby*. Liberec: Technická univerzita, 2003.

VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-802-3.

VÁGNEROVÁ, M. *Úvod od psychologie*. Praha: UK Praha, 1996. ISBN 80-85864-17-7.

VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I*. Praha: Karolinum, 2005.

VÁGNEROVÁ, M. *Základy psychologie*. Praha: Karolinum, 005. ISBN 80-246-0841-3.

VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pracovníky policie a vězeňské služby*. Liberec: Technická Univerzita, 2003.

VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 1999.

VÍTKOVÁ, M. *Integrativní speciální pedagogika*. Brno: Paido, 2004. ISBN 80-7315-071-9.

VONDRÁČEK, J. *Úvahy psychologicko psychiatrické*. Praha: Avicenum, 1981.

ZOUBKOVÁ, I. *Kontrola kriminality mládeže*. Dobrá Voda: Vydavatelství a Nakladatelství Aleš Čeněk, 2002. ISBN 80-86473-08-2.

ZVOLSKÝ, P. *Speciální psychiatrie*. Praha: Karolinum, 2001.

ŽUKOV, I., VEVERA, N. *Vyšetřovací metody u kriminálního chování*. In. *Neurobiologie duševních poruch*. Praha, Galén, 1999.

ZÁKONNÉ NORMY

Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon

Zákon č. 141/1961Sb. o trestním řízení soudním (trestní řád)

Zákon č. 169/1999Sb. o výkonu trestu odnětí svobody.

Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže

Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě

Zákon č. 293/1993 Sb. o výkonu vazby.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

Vězeňská služba ČR [online]. [cit. 2004-12-20]. Dostupné na WWW:

< <http://www.vscr.cz> >

Priority trestní politiky z hlediska reformy vězeňství a koncepce rozvoje vězeňství v České republice [online]. [cit. 2004-11-27]. Dostupné na

WWW: < <http://www.vscr.cz> >

ŠEDÁ LITERATURA

MRŇAVÁ, N. *Alternativní sankce jako forma sekundární prevence kriminality: Diplomová práce*. Praha: UJAK, 2007. 87 s.

MRŇAVÁ, N. *Problematika vězeňství, alternativní tresty: Bakalářská práce*. Praha: UJAK, 2005. 59 s.

Evropská vězeňská pravidla. Doporučení Rady Evropy č. R (87) 3.

SERIÁLOVÉ PUBLIKACE (ČASOPISY)

Časopis České vězeňství. Praha: Vězeňská služba České Republiky, 2004. Čtvrtletník. ISSN 1312-9297

Časopis České vězeňství. Praha: Vězeňská služba České Republiky, 2005. Čtvrtletník. ISSN 1312-9297

Časopis České vězeňství. Praha: Vězeňská služba České Republiky, 2006. Čtvrtletník. ISSN 1312-9297

Časopis České vězeňství. Praha: Vězeňská služba České Republiky, 2007. Čtvrtletník. ISSN 1312-9297

Časopis České vězeňství. Praha: Vězeňská služba České Republiky, 2008. Čtvrtletník. ISSN 1312-9297

Časopis České vězeňství. Praha: Vězeňská služba České Republiky, 2009. Čtvrtletník. ISSN 1312-9297

INTERNÍ MATERIÁLY

Metodické materiály PMS ČR

ÚZIS ČR: Mezinárodní klasifikace nemocí. 10. revize.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha A – Kurzy organizované jednotlivými ŠVS	I
Příloha B – Statistika GŘ VS ČR	II
Příloha C – Poučení o výkon dohledu	III
Příloha D – Probační program	IV

Příloha A – Kurzy organizované jednotlivými ŠVS

ŠVS	Název kurzu	Doba trvání kurzu	Celkem hodin	Průměrný počet žáků	Získali doklad o absolvování	Druh dokladu
Opava			520	54	40	
	Dělník v elektrotechnice	3 měsíce	260	28	17	osvědčení
	Zámečnické práce	3 měsíce	260	26	23	potvrzení
Pardubice			2073	103	84	
	Základní škola 1.- 5 ročník	10 měsíců	750	14	7	vysvědčení ZŠ
	Praktická rodinná škola I	5 měsíců	400	11	10	potvrzení
	Praktická rodinná škola II	5 měsíců	370	14	12	potvrzení
	Malíř - natěrač I	5 měsíců	170	18	16	vysvědčení z kurzu
	Malíř - natěrač II	5 měsíců	187	18	18	vysvědčení z kurzu
	Dělník v konfekci	10 měsíců	196	28	21	vysvědčení z kurzu
Píseň			2640	89	69	
	Natěrač - lakýrník	4x10 týdnů	1000	36	35	potvrzení
	Natěrač lakýrník II	10 týdnů				vysvědčení z kurzu
	Natěrač lakýrník III	10 týdnů				vysvědčení z kurzu
	Kurz základní školy	10 měsíců	80	4	-	-
	Kurz pro doplnění zákl. vzdělání	10 měsíců	400	18	18	vysvědčení z kurzu
	Němčina	10 měsíců	80	10	-	-
	Čeština pro cizince	10 měsíců	80	5	-	-
	Dělník v elektrotechnice	2x5 měsíců	1000	16	16	potvrzení
Rýnovice			1042	124	56	
	Přípravný kurz pro ŠVS	3 týdny	42	50	-	-
	Základy výpočetní techniky	2 měsíce	160	28	27	osvědčení
	Kurz pro doplnění zákl. vzdělání	9 měsíců	650	27	11	vysvědčení z kurzu
	Kurz CNC obrábění	3 měsíce	190	19	18	osvědčení
Valdice			2556	149	70	
	Přípravný kurz	1 měsíc	16	29	-	-
	Kurz pro doplnění zákl. vzdělání	10 měsíců	426	20	11	vysvědčení
	Brusič skla	10 měsíců	1102	8	7	potvrzení
	Základy výpočetní techniky	2 měsíce	160	27	21	potvrzení
	Knihař	5 měsíců	324	23	16	potvrzení
	Čeština pro cizince	5 měsíců	68	6	-	-
	Malíř - natěrač	5 měsíců	324	18	11	potvrzení
	Němčina	10 měsíců	136	18	4	-
Všehrdy			5808	75	44	
	Stavební výroba	5 měsíců	800	11	9	osvědčení o rekv. kvalifikaci
	Květinářské a zelinářské práce	5 měsíců	800	12	7	osvědčení o rekv. kvalifikaci
	Kovářský kurz	5 měsíců	800	3	1	osvědčení
	Strojírenská výroba	5 měsíců	800	5	4	osvědčení o rekv. kvalifikaci
	Tepelné zpracování kovů	5 měsíců	800	5	3	osvědčení
	Zpracování dřeva	5 měsíců	800	5	3	osvědčení o rekv. kvalifikaci
	Elektrotechnická výroba	5 měsíců	800	6	2	osvědčení o rekv. kvalifikaci
	Práce na PC	3 měsíce	48	18	15	osvědčení
	Kurz němčiny	10 měsíců	160	10	-	-
Celkem bylo zařazeno		594	Doklad získalo:	363	žáků	

Příloha B – Statistika GŘ VS ČR

III. Stavy obviněných a odsouzených v jednotlivých věznicích

Věznice	Stav k 31.10.2004			Stav k 30.11.2004			Rozdíl		
	Obv.	Ods.	Celkem	Obv.	Ods.	Celkem	Obv.	Ods.	Celkem
Bělušice		548	548		558	558		10	10
Brno	407	286	693	386	284	670	-21	-2	-23
Břeclav	77	52	129	89	51	140	12	-1	11
České Budějovice	150	120	270	137	116	253	-13	-4	-17
Drahonice		213	213		208	208		-5	-5
Heřmanice		589	589		583	583		-6	-6
Horní Slavkov		725	725		740	740		15	15
Hradec Králové	188	214	402	190	222	412	2	8	10
Jiřice		530	530		608	608		78	78
Karviná		95	95		95	95			0
Kuřim		539	539		541	541		2	2
Kynšperk nad Ohří		396	396		409	409		13	13
Liberec	179	240	419	184	225	409	5	-15	-10
Litoměřice	290	121	411	285	111	396	-5	-10	-15
Mírov		319	319		326	326		7	7
Nové Sedlo		467	467		467	467			0
Odolov		279	279		285	285		6	6
Olomouc	159	147	306	175	131	306	16	-16	0
Opava		372	372		400	400		28	28
Oráčov		459	459		452	452		-7	-7
Ostrava	485	217	702	458	198	656	-27	-19	-46
Ostrov	66	748	814	70	730	800	4	-18	-14
Pardubice		438	438		445	445		7	7
Plzeň	280	1 015	1 295	270	993	1 263	-10	-22	-32
Praha - Pankrác	509	459	968	500	504	1 004	-9	45	36
Praha - Ruzyně	494	198	692	474	178	652	-20	-20	-40
Příbram		779	779		778	778		-1	-1
Rýnovice		483	483		505	505		22	22
Stráž pod Ralskem		772	772		782	782		10	10
Světlá nad Sázavou		328	328		341	341		13	13
Teplice	100	31	131	103	34	137	3	3	6
Valdice		1 170	1 170		1 179	1 179		9	9
Vinařice		976	976		981	981		5	5
Všehrady		575	575		585	585		10	10
Znojmo		191	191	1	195	196	1	4	5
Celkem	3 384	15 091	18 475	3 322	15 240	18 562	-62	149	87

Příloha C – Poučení o výkonu dohledu

středisko XXXXXXXX

XXXXX
XXXXXXXX
tel. 0000000
fax: 11111111
email:xxxxx@pms.justice.cz

POUČENÍ O VÝKONU DOHLEDU

Klient/ka (obviněný/á, odsouzený/á):

Datum narození:

Probační značka:

Smyslem dohledu (v rámci zkušební doby podmíněného upuštění od potrestání s dohledem, podmíněného odsouzení s dohledem, podmíněného propuštění s dohledem, v rámci náhrady vazby dohledem) je:

- umožnit klientovi život na svobodě
- prostřednictvím dohledu kontrolovat zda uložený trest / náhrada vazby dohledem plní svůj účel a zda klient dodržuje soudem / státním zástupcem uložená omezení a povinnosti

Podle § 26a odst. 1 Tr.Z. se dohledem rozumí:

- pravidelný osobní kontakt klienta s úředníkem Probační a mediační služby, spolupráce při vytváření a realizaci probačního programu ve zkušební době a kontrola dodržování podmínek uložených klientovi soudem nebo vyplývajících ze zákona

Účelem dohledu je (§ 26a odst. 2 Tr.Z.):

- sledování a kontrola chování klienta, čímž je zajišťována ochrana společnosti a snížení možnosti opakování trestné činnosti
- odborné vedení a pomoc klientovi s cílem zajistit, aby v budoucnu vedl řádný život

Klient je v rámci dohledu povinen:

- osobně docházet na středisko Probační a mediační služby ve sjednaných termínech a udržovat dohodnutý kontakt s probačním úředníkem

- plnit povinnosti a omezení včetně náhrady škody a nákladů trestního řízení stanovené státním zástupcem či soudem
- spolupracovat s probačním úředníkem způsobem, který mu bude stanoven na základě konkrétního individuálního probačního programu, na jehož tvorbě a realizaci se klient spolupodílí
- informovat probačního úředníka o
 - a) místě bydliště, ve kterém se zdržuje, místě, kde přebírá poštu, případně o každé změně místa pobytu
 - b) zaměstnání, příp. studijních poměrech
 - c) jak plní soudem / státním zástupcem uložené povinnosti a omezení
- informovat probačního úředníka o dalších důležitých okolnostech souvisejících s uloženým dohledem, například o evidenci na Úřadu práce, o pracovní neschopnosti, o čerpání sociálních dávek; o nástupu do zdravotnického či jiného léčebného zařízení, o nástupu do výkonu trestu, o nástupu k výkonu základní vojenské služby, civilní služby apod.
- dokládat sdělené informace
- umožnit probačnímu úředníkovi vstup do obydlí, ve kterém se zdržuje
- omluvit se předem z dohodnuté konzultace, pokud se jí ze závažných důvodů nebude moci zúčastnit a závažnost těchto důvodů prokázat

Probační úředník v rámci výkonu dohledu:

- vykonává kontrolu plnění soudem uložených povinností a omezení a vedení řádného života klientem
- motivuje a vede klienta k řešení následků trestné činnosti, především v oblasti vztahu s poškozeným
- poskytuje individuální pomoc klientovi, zprostředkovává mu další odborné služby v souvislosti s řešením jeho aktuální životní situací
- informuje klienta o krocích, které v rámci kontroly jeho chování a způsobu života podnikne
- **informuje bez zbytečného odkladu příslušný soud o porušení podmínek průběhu dohledu ze strany klienta dle (§ 26b odst. 2 Tr. Z.)**
- vede konzultace s klientem, vyhotovuje z nich písemný záznam, zpracovává nejméně jednou za 6 měsíců zprávu (nestanoví-li soud jinak), ve které informuje příslušný soud nebo státní zastupitelství o průběhu výkonu dohledu a o plnění přiměřených omezení a povinností uložených v rámci dohledu (§ 26b odst. 3 Tr. Z.)
- seznámí klienta s obsahem zprávy o průběhu dohledu, kterou podává soudu
- opatřuje v souladu se zákonem o PMS a zákonem 101/2000 Sb. o ochraně osobních údajů, v platném znění, další potřebné informace o klientovi z jiných zdrojů (např. od orgánů státní správy a samosprávy, orgánů činných v trestním řízení a jiných institucí), a to zejména pokud je klient nedoloží. O této skutečnosti klienta informuje.

V XXXXXXXXXXXXXXX dne

.....

Probační úředník

.....

Klient

Příloha D – Probační program

středisko

XXXXXXX
XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX
tel. **00000000**
fax: 11111111111111
email:
xxxxxx@pms.justice.cz

PROBAČNÍ PROGRAM specifikace náplně a průběhu výkonu dohledu

Jméno, příjmení klienta, nar. ... (dále jen klient)

a

Mgr. XXXXXXXXXXXX, úředník PMS ČR, střediska XXXXXXXX (dále jen probační úředník) na základě soudem/státním zastupitelstvím stanovených podmínek dohledu sjednávají pro období od do..... následující probační program.

KONTAKTY KLIENTA S PROBAČNÍM ÚŘEDNÍKEM

-

PLNĚNÍ POVINNOSTÍ A OMEZENÍ ULOŽENÝCH SOUDEM

=

DALŠÍ UJEDNÁNÍ

-

Klient má možnost obrátit se na probačního úředníka se žádostí o pomoc, podání informací či zprostředkování odborné služby.

Plnění probačního programu je nedílnou součástí realizace podmínek dohledu.

Probační program je možné dle potřeby aktualizovat.

V XXXXXXXX2007

.....
Klient

.....
Probační úředník

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Mgr. Naděžda MRŇAVÁ

Obor: Androgogika

Název práce: Alternativní sankce jako forma prevence
kriminality

Rok: 2011

Počet stran: 120

Celkový počet stran příloh: 5

Počet titulů české literatury a pramenů: 106